

KATALOG IZLOŽBE

SINAGOGE U VOJVODINI
KOJIH VIŠE NEMA

SPOMENICA MINULOG VREMENA

IZDAVAČ
JEVREJSKA OPŠTINA NOVI SAD
2016

Tekst:

Goran Levi

Prevod:

Ivana Levi

Recenzenti:

Pavle Stanojević, istoričar umetnosti

Prof. dr Uglješa Belić, istoričar

Akvareli:

Đorđe Dević, arhitekta i slikar

Fotografije:

Branko Lučić

Lektor i korektor:

Edita Jankov

Tehnički urednik:

Zlatko Sakač

Priprema za štampu i štampa:

Grafotehnika Novi Sad

Izložbu i izradu kataloga pomogli su;

The American Jewish Joint Distribution Committee (JDC)

Jevrejska opština Novi Sad

Godina izdanja

2016

goranlevi@gmail.com

PREDGOVOR

U Vojvodini danas postoje samo 3 sinagoge. Po jedna u Subotici, Novom Sadu i Zemunu. Tema ove izložbe su sinagoge koje su nekada postojale u našim gradovima i mestima. Srušene su tokom II svetskog rata ili nakon rata. Te građevine su vredna istorijska, kulturna i arhitektonska zaostavština koja je zauvek izbrisana sa ovih prostora. U Vojvodini je postojalo 76 sinagoga, a danas na njihovom mestu stoje neke druge građevine sa drugim namenama. Ideja ove izložbe je da se slikom i rečju prikažu sinagoge koje su zbrisane sa lica zemlje a u cilju da ih unesemo u kulturu pamćenja odnosno da ih ne zaboravimo.

Jevrejske zajednice su u Vojvodini prema svojim mogućnostima i potrebama godinama izgrađivale sinagoge, centre u kojima su se Jevreji okupljali da održavaju bogoslužjenje, praznuju svoje praznike, uče decu kao i da oplakuju svoje mrtve.

Sinagoge su građene, veće ili manje, u skladu sa materijalnim mogućnostima i potrebama članova zajednice. Sačuvane su fotografije i crteži tih nekadašnjih sinagoga koje su poslužile i autoru akvarela, arhitekti i slikaru Đorđu Deviću.

U Vojvodini su sinagoge najviše građene posle 1867. godine kada religije i narodnosti u Austrougarskoj monarhiji dobijaju ravnopravnost i tada su izgrađene najlepše i najveće sinagoge. Upravo te građevine - sinagoge građene su i opremane uz velike napore i odricanja vernika.

Međutim, sudbina tih sinagoga, nažalost, bila je surova. II svetski rat je naneo velike tragedije usled čega su iščezle čitave generacije Jevreja. Okupator je zajedno sa domaćim izdajnicima bezdušno uništavao i pljačkao zgrade sinagoga u Banatu i Sremu. One sinagoge koje su ostale neporušene posle Drugog svetskog rata, a takvih je bilo u Bačkoj, stradale su pod novim režimom koji je dozvolio da se te lepe zgrade, biseri arhitekture, neodgovorno i nepromišljeno poruše i tako izbrišu poslednji tragovi kulturne i materijalne baštine jedne populacije u Vojvodini. Želja nam je da se to nasleđe sačuva i predstavi u svim gradovima i mestima u kojima su bile sinagoge a sada ih više nema.

Oduzeli su im građanska prava, oduzeli su im imovinu, oduzeli su im pravo na život, i na kraju porušili spomenice minulog vremena, molitvene hramove, mesto gde su se molili, učili mlade veri u život, sklapali brakove, opraštali se od najmilijih - srušili sinagoge.

Ova izložba i katalog apeluje na svakog pojedinca i posetioca izložbe da popuni i proširi sećanja na sve koji su nestali u Holokaustu i na sve sinagoge kojih više nema.

U Novom Sadu, 2016.

Goran Levi

O SINAGOGAMA

Jevrejska "crkva" se zove sinagoga, šul ili hram. Ona je centar jevrejske verske zajednice: mesto molitve, učenja, socijalnog i dobrotvornog rada kao i društveni centar.

Sinagoga je reč grčkog porekla i predstavlja prevod hebrejskog termina bet-hakneset, što znači kuća okupljanja, sabora.

Naziv *šul* je na jidišu i izveden je iz nemačke reči za školu, što naglašava ulogu sinagoge kao mesta učenja.

Naziv *hram* koriste reformni Jevreji smatrajući svoja mesta okupljanja i molitve ekvivalentom Hrama u Jerusalimu.

Sinagoga, kao tip građevine, nastala je za vreme vavilonskog ropstva (586 p.n.e.).

Po predanju, prilikom izgradnje sinagoge treba izabrati najviše mesto koje možemo naći (da bi bila što bliže nebesima), treba da je sagradimo tako da nadvisuje vrhove gradskih krovova (da bi nadilazila svakodnevicu), da je sagradimo blizu vode, npr. reke ili jezera (da bismo bili pročišćeni), da je podignemo izvan grada (da bismo se udaljili od gradskih grehova) i da bude okrenuta ka Jerusalimu (da usmeri i ujedini sve Jevreje, ma gde bili i u kojoj god sinagogi se okupili, oko mesta na kojem se nalazi Hram). Međutim, od svih talmudskih propisa sačuvan je jedino onaj koji nalaže da sinagoga bude okrenuta prema Jerusalimu. Tačno mesto podizanja sinagoge nije zavisilo od Jevreja, oni bi prihvatili uslove koje su vlasti propisale. Zahvaljujući prosvetiteljstvu, verskoj toleranciji i reformatorskom pokretu, Jevreji su se integrisali u hrišćanska društva. Sinagoge su počele da niču na ulicama gradova, a arhitektura im je bila lako prepoznatljiva; istočnjački stil, tornjići i kupole. Dok su u 18. veku sinagoge još pretežno skrivene u dnu nekog dvorišta, sada se sve češće podižu blizu uličnog fronta, a počev od 1880-ih godina, sve se češće ističu među ostalim zgradama. Jevrejske zajednice su svoje hramove mogle da projekturu slobodno tako da oni odražavaju ukus, želje, ekonomsku snagu zajednice, ali i očekivanu toleranciju okruženja.

U predvorju, na samom ulazu u molitveni deo, nalazi se česma za pranje ruku, kao i kasića za prikupljanje dobrovoljnih priloga.

U molitvenom delu, na istočnom zidu (mizrah) koji je okrenut prema Jerusalimu, postavljen je "Aron Hakodeš" (Sveti orman) za čuvanje svitaka Tore. Vrata svetog ormana zastiru se dekorativnim zastorom zvanim parohet. Iznad aron hakodeša se nalazi večno kandilo, sa leve strane aron hakodeša je sedište za rabina, sa desne strane sedište za kantora. U sredini prostora (kod ortodoksnih opština), a kod neologa pred sam aron hakodeš, je uzvišenje zvano "bima" ili "almenor" na koji se postavlja sto "šulhan" za čitanje Tore. Nadalje su postavljene klupe za vernike. U molitvenom delu žene nisu imale pristup osim na praznik "Simhat Tora". Žene su obično bile na balkonima, retko u odvojenim prostorijama. U prostoriji sinagoge ne može da bude nijedne slike niti kipa.

BAČKA

1. ADA

Jevreji su se u Adi naselili 1790. godina a postoje podaci da je 1813. godine tamo živelo trinaest porodica. U ono vreme je mesni rabin bio poznati Aron Aker (umro 1837. godine) i pouzdano se zna da je tada već bilo molitvenog doma, neke vrste sinagoge. Godine 1860. Jevrejska opština je sa svojih 250 članova poprimila ortodoksni karakter. U ono vreme je rabin bio Eliezer Mordehaj Veber.

Sinagoga u Adi

Nova impozantna sinagoga sagrađena je 1896. godine kada je opština imala 400 pripadnika. Rabin je bio poznati Jakob Prager, predsednik Jevrejske opštine bio je David Adler, a sekretar Adolf Bek.

Na prizemlju je bilo 100 muških sedišta a na galeriji 100 sedišta za žene.

Sinagoga je bila uvučena u odnosu na uličnu liniju (regulaciju), ispred sinagoge je formiran plići predprostor, koji je od ulice bio zatvoren zidanom ogradom sa dekorativnim elementima od kovanog gvožđa.

U dvorištu sinagoge postojala je zgrada koja je imala funkciju zimskog hrama, pošto se mogla zagrevati. Tu su se održavale i prigodne priredbe.

Zgrada za klanje živine (šakteraj), ritualno kupatilo (mikve), kao i šakterov stan, nalazili su se u drugoj ulici, a heder (prostorija za učenje) bila je preko puta šakteraja.

Jevrejska škola bila je zasebno, poslednji njen učitelj bio je Mavro Fišer.

Veoma pobožni Jevreji nisu učestvovali u molitvama u sinagogi, već su imali zaseban molitveni dom u dvorištu jedne porodične kuće u ulici gde se nalazi današnja zgrada Opštine.

Poslednji rabin Jevrejske opštine bio je David Hofman.

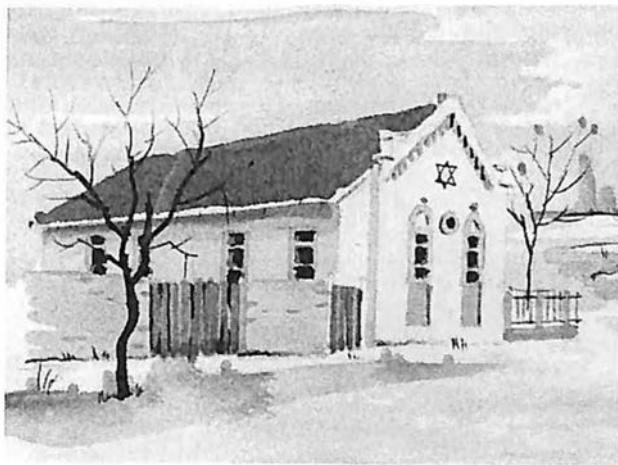
Za vreme Drugog svetskog rata, Jevreji su deportovani (1944.) a sinagoga je oštećena. Preživeli Jevreji su posle rata popravili sinagogu u Adi i u njoj postavili spomenik žrtvama Holokausta koji je 1948. godine uoči iseljenja Jevreja u Izrael, premešten na jevrejsko groblje.

Sinagoga je 1973. godine porušena nepotrebno, da bi na njenom mestu bila sagrađena stambena zgrada.

Povodom pedesetogodišnjice deportovanja ađanskih (bačkih) Jevreja, 18.6.1994. godine na zgradu koja je podignuta na mestu nekadašnje sinagoge, postavljena je spomen ploča.

2. APATIN

Jevreji su se u ovom mestu naselili 1749. godine. Poznato je da je 1782. godine tu živio Abraham Fleš sa 23 člana porodice. Zajednica se brojno povećavala, tako da je 1909. godine bilo 130 Jevreja. Uoči Drugog svetskog rata, u mestu su živela 63 Jevreja.

Sinagoga u Apatinu

Prva sinagoga koja se nalazila na mestu koje nam je nepoznato, stajala je do 1885. godine kada je izgrađena nova, jednostavno građena kao pravougaoni objekat sa po četiri veća arhitravna prozora na podužnim zidovima. Uličnoj fasadi poklonjena je veća pažnja u oblikovanju. Na njoj su dva visoka neogotska prozora sa okulusom između, a zidani zabat, koji ima funkciju i da zakloni običnost dvoslivnog krova, dekorisan je arkadnim frizom. Fasada nosi obeležja gotičkih i romaničnih elemenata. Zgrada je bila nešto višlja od okolnih, imala je galeriju za žene. Zanimljivo je to da hram nije uvučen sa uličnog fronta kao što je nalagao propis Austrougarske.

Poslednji kantor 1944. godine bio je Đula Švalb.

Zgrada stoji i danas. Pedesetih godina je prodana baptističkoj crkvi koja je u njoj sačuvala sva jevrejska obeležja.

Posle 1991. godine dalje je prodana privatnom licu. Zgrada je u lošem stanju. Na plafonu sinagoge je jedinstveni mural, u podrumu su mikve.

3. BAČ

Jevreja je u Baču bilo već 1726. godine. Godina 1900, u mestu su živela 42 Jevreja. Prema podacima, u Baču je već 1750. postojala sinagoga. Nova zgrada sinagoge se nalazila na uglu dve glavne ulice. Zgrada nije bila uvučena sa linije ulice i dugo je služila kao stambena zgrada. Sama zgrada, sa veoma masivnim zidovima, malim prozorima i sa pročeljem na kraćoj strani, na kome je sproveden arkadni sistem, zdepasti stubovi sa istaknutim bazama i plintama nose polukružne arkade. Dvoslivni krov zaklonjen je dominantnim trougaonim zabatom. Stil barok. Porušena je 1980

Sinagoga u Baču

4. BAČKA PALANKA

Jevreji su se u Bačkoj Palanci naselili 1771. godine i sve do 1806. godine nisu imali sinagogu. Pretpostavlja se da su verski obredi do tog vremena održavani u nekoj od privatnih kuća.

Županija je 16.6.1806. zapisnikom br. 1022 donela odluku da se Jevrejima Bačke Palanke i okoline dodeli građevinsko zemljište za izgradnju sinagoge. Ugovor o dodeli građevinskog zemljišta potpisali su inspektor Vajndl u ime županije, a u ime bačkopalanačke jevrejske zajednice delegacija od 17 članova. Zgrada je sagrađena 1806-7. godine.

Na uglu placa gde je 1835. godine kupljena zgrada za jevrejsku školu, izgrađena je "mikve" (ritualno kupatilo), a između škole i "mikve" podignuta je košer mesara.

Pred sam Drugi svetski rat, 1940. godine u Bačkoj Palanci je bilo 229 Jevreja neološkog opredeljenja, koji su koristili sinagogu za verske obrede, dok su ortodokсни Jevreji, njih pedesetak, za verske službe koristili jednu iznajmljenu prostoriju.

Sinagoga je stajala u dvorištu. Molitveni deo imao je dva reda klupa za muškarce, dok je za žene bila predviđena galerija sa leve strane sinagoge. Galerija je na ogradi imala rešetke od letava u prirodnoj boji drveta. Ulaz u molitveni deo nalazio se sa desne bočne strane.

Poslednji kantor neolog bio je Eugen Gros, a ortodokсни kantor Jonaz Glauber. Zgrada sinagoge je 1956. porušena, dok zgrada Jevrejske opštine stoji i danas.

4. BAČKA TOPOLA

Jevreji su se naselili u Bačkoj Topoli 1770, a prva sinagoga sagrađena je 1833, a po drugim podacima 1840. godine. Druga sinagoga je sagrađena na istom mestu 1863. Bila je to zgrada veličine 20x11,5 metara i nalazila se u dvorištu Jevrejske opštine u ulici Rade Končara br. 20. Zgrada je bila skromna, na ulazu je bio timpanon sa dva stuba sa elementima klasike. U prizemlju su bila sedišta za muškarce, a žene su bile smeštene na galeriji. Godine 1880. izgorela je zgrada sa stanom kantora. Nova zgrada Jevrejske opštine izgrađena je 1885. Na istom mestu je 1920. izgrađena zgrada rabinata u stilu pozne secesije, sa malom zimskom sinagogom.

Sinagoga u Bačkoj Topoli

Ta zgrada i danas postoji i u njoj je Narodna biblioteka. Sinagoga se posle Drugog svetskog rata koristila kao magacin Narodnog odbora opštine i pedesetih godina je porušena.

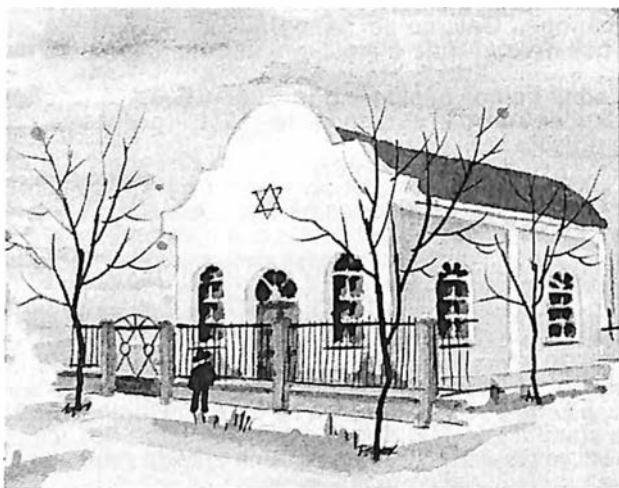
Za vreme gradnje sinagoge rabin je bio dr Henrik Goldfan.

Poslednji rabin je bio dr Pinkas Keler-Martef, koji je bio i glavni urednik lista "Israel" koji je izlazio u Bačkoj Topoli. Poslednji kantor je bio Julije Goldštajn.

5. BAČKI BRESTOVAC

U Bačkom Brestovcu je 1810. godine bilo 10 Jevreja, 1900. g. 70, a 1931. g. u tome mestu su živeli četiri porodice.

Sinagoga se nalazila na uglu Vojvođanske i Karađorđeve ulice, pored stare škole, a podignuta je oko 1880. godine.

Sinagoga u Bačkom Brestovcu

Dimenzije zgrade bile su: 6x10 m, bila je uvučena 3 m od ulične linije, imala je ogradu od opeka i letava, ulaz u dvorište je bio sa bočne strane građevine. Bila je okrečena u belo. Ulična fasada je sa tipičnim baroknim elementima. U unutrašnjosti hrama, preko puta ulaza, nalazilo se uzvišenje sa ormanom za Tore. U prizemlju su bila dva reda sedišta za muškarce, a u čelu prostorije, bile su postavljene dve menore. Iznad samog ulaza, nalazila se galerija za žene, a na galeriju su vodile drvene stepenice. Prozori su bili zastakljeni vitražima.

Kantora u zadnje vreme nije bilo. U produžetku hrama nalazila se kuća sa stanom čuvara sinagoge, koja je verovatno nekada služila kantuoru. Zgrada sinagoge je porušena 1948. godine, ali ostao je fasadni zid.

6. BAČKI MONOŠTOR

Podaci o Jevrejima u mestu postoje iz 1772. godine. Najviše ih je bilo 1900. godine i to 87 duša. U selu je postojala jevrejska škola, kao i groblje, ali o postojanju sinagoge nema podataka. Pretpostavlja se da sinagoge nije ni bilo zbog blizine Bezdana i Sombora, ali je verovatno postojao manji molitveni dom.

7. BAČKI PETROVAC

Jevreji su se naselili u Bačkom Petrovcu 1736. godine kada je u tom mestu živelo 15 porodica. Najviše ih je bilo 1900. godine, 106 duša i taj broj se održao sve do 1940. godine.

Nemamo podataka o tome kada je podignuta prva sinagoga, ali pošto je rabina i kantora bilo od 1850. godine (čak i ranije), smatramo da je sinagoge, odnosno molitvenog doma bilo već početkom XIX veka.

Sinagoga u Bačkom Petrovcu

Nova veoma lepa sinagoga podignuta je 1905. Godine na parceli 762 br.455 u ulici Jana Labata, pod brojem 4.

Zgrada je bila izgrađena od solidnog materijala, sa elementima neobaveznog stila

obloženi keramičkim pločicama narandžaste boje, na čijim vrhovima su bile postavljene kugle od bakarnog lima sa šiljastim završetkom. Polihromna obrada fasade ima mavarski uticaj. Glavni ulaz u vidu portika je bio sa ulične strane, a ulaz za žene sa bočne. Svi prozori su bili zastakljeni staklom u boji (vitraž).

Zgrada je bila uvučena u dubinu građevinskog prostora četiri metra od linije uličnog fronta, ograđena ogradom od kovanog gvožđa crne boje sa kapijama.

Pored sinagoge, na susednoj parceli sa desne strane, sagrađena je jevrejska škola, ritualno kupatilo, kancelarije Jevrejske opštine, zatim stan za kantora i postojalo je groblje i kuća grobara pored groblja.

Poslednji kantor je bio Samuel Silber. Zgrada je prodana 1961. godine da bi bila porušena 1962. godine.

8. BAČKO GRADIŠTE

Jevreji su se u Bačkom Gradištu naselili krajem XVIII veka.

Godine 1813. ih je bilo 15, a 1826. taj se broj popeo na 108, da bi 1880. godine u mestu živeo 181 Jevrejin.

Sinagoga u Bačkom Gradištu

Nova sinagoga je podignuta u Velikom sokaku, pored jevrejske osnovne škole, uvučena sa uličnog fronta i ograđena ogradom od kovanog gvožđa i punom gvozdenom kapijom i kapijom za vernike.

U dvorištu se nalazila kuća u kojoj je stanovao kantor, a učitelj je imao stan u školskoj zgradi. Zgrada škole je visokoparтерна kuća izgrađena u stilu jednostavne varijante ranog istoricizma.

U školi je 1908. godine učio 31 učenik, a poslednji učitelj, Mavro Fan, preselio se u Novi Sad 1926. godine.

Za vreme nereda prilikom raspada Austrougarske monarhije, 1918. godine, Jevreji su bili maltretirani i pljačkani, tako da su se u velikom broju preselili u obližnje gradove. Tako se njihov broj u Bačkom Gradištu smanjio, pa je Savez jevrejskih opština Kraljevine Jugoslavije 13.1.1937. godine ukinuo Jevrejsku opštinu u Bačkom Gradištu (Sl. list Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, br. 3/13.1 1937.).

Za vreme gradnje sinagoge kantor je bio Jakob Hercog, a poslednji, Sandor Pilišer, ubijen je u Holokaustu. Zgrada sinagoge je prodana i konačno porušena 1955. godine.

9. BAČKO PETROVO SELO

Ima podataka da je u Bačkom Petrovom Selu bilo Jevreja već 1526. godine, pored Turaka, Srba, Cincara i Grka. Jevreji su se tu naselili posle turske dominacije 1760. godine.

Jevrejska zajednica je bila veoma pobožna i tu je bilo uporište ortodoksizma u Vojvodini. Osim u jevrejskoj osnovnoj školi, nastava se odvijala i u verskoj školi poznatoj kao "ješiva".

Sinagoga u Bačkom Petrovom Selu

Od prvih dana postojanja zajednice, tu je bila i prostorija za održavanje verskih obreda. Prva sinagoga je izgrađena 1854. godine a druga 1905. godine kada je zajednica brojala 396 pripadnika.

Postojale su dve sinagoge: jedna veća i jedna omanja, nalik na stambenu zgradu. Deo članstva Jevrejske opštine nije bio zadovoljan zbog zahteva da se poštuju previše strogi verski propisi, izdvojili su se oni pobožniji i održavali verske obrede u toj manjoj sinagogi.

Nova sinagoga je gotovo kvadratne osnove, ima pet visokih polukružno konstruisanih prozora sa obe strane, zastakljene vitražom, sa četvorovodnim krovom, masivnog volumena, nad čijim se dvorišnim uglom uzdizala kula kružnog preseka, sa plićim kalotom.

Pored sinagoge, na istom građevinskom prostoru, nalazio se stan za rabina i kantora, zatim ritualno kupatilo, kao i klaonica živine.

Godine 1930. kantor je bio Lipot Polak, a godine 1944. zabeleženo je ime poslednjeg kantora: Salamona Pragera.

10. BAJMOK

Jevreji su se u Bajmok doselili 1774. godine kada je u mestu živela svega jedna porodica, 1813. tu žive tri porodice, a najviše ih je bilo 1900. godine 163 duše. Po nekim podacima, molitveni dom je postojao već 1830. godine.

Sinagoga u Bajmoku

Nova i vrlo lepa, skladna sinagoga podignuta je 1896. godine Bila je to neobična zgrada, na prvi pogled sa elementima gotike. Bila je jednospratna sa četvorovodnim krovom, četiri mala tornja i jednim velikim tornjem. Imala je zasvođene prozore, glavni, kao i sporedni ulaz. Od linije ulice bila je uvučena četiri metra, imala je ogradu od kovanog gvožđa. Sinagoga je projektovana u vreme već potpuno razmahnutih istoricističkih stremljenja i tipični je primer eklektične simbioze stilova, kakva se često sreće kod sakralnih objekata. U mestu je postojala jevrejska škola u kojoj je radio jedan učitelj. Poslednji kantor bio je Mor Jakobović. Ni ovu sinagogu nije zaobišla sudbina mnogih sinagoga u Vojvodini: porušena je 1948. godine.

11. BAJŠA

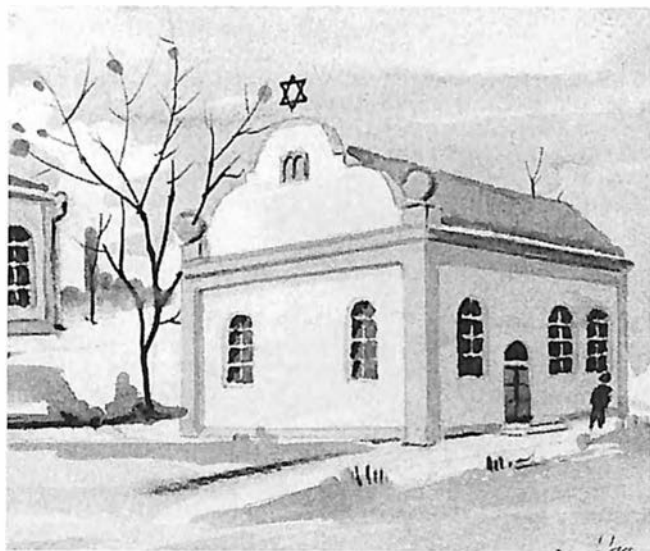
U Bajši su 1782. godine živele dve jevrejske porodice. Godine 1813. tu su živele 43 osobe, a najviše ih je bilo 1900. godine, njih 49. Sinagoga je sazidana polovinom XIX veka i stoji još i dan-danas, ima funkciju stambene zgrade.

U mestu nije bilo ni rabina i kantora, već bi oni povremeno dolazili, obično za veće praznike, iz Bačke Topole.

12. BEZDAN

Jevreji su se u Bezdanu naselili 1740. godine. Prvo groblje je oformljeno 1748. godine a drugo 1780. godine. Hevra kadiša je osnovana 1778. godine, a Jevrejska opština 1785. godine. Od 1780. godine postojao je molitveni dom.

Nova i jedina sinagoga sagrađena je 1806. godine u Pustoj ulici pod brojem 18. Bila je u dubini placa nekih 60 mg od ulice. Na istoj parceli, sa ulice, sagrađena je kuća za kantora (rabina), a postojala je i zgrada šakteraja. Postojala je i škola osnovana 1870. godine koja je pre toga bila privatna. Broj Jevreja u mestu je 1900. godine dostigao 238 duša. Taj broj je stalno opadao, tako da je 1921. godine bilo 130, a 1940. godine 96 Jevreja. Raseljavali su se u veća mesta, uglavnom u Sombor. Škola sa dugom tradicijom imala je 1930. godine svega 6 učenika.

Sinagoga u Bezdanu

Sinagoga je bila primerena broju od preko 200 vernika, građena je kao i većina njoj sličnih po Vojvodini. Bila je neološkog smera, bima se nalazila na čelu molitvenog dela kod aron hakodeša. U molitvenom

delu, u prizemlju, bila su dva reda sedišta za muškarce, dok su sedišta za žene bila na galeriji. Zgrada je bila visoka, građena sa nekim elementima baroka, okrečena belo, mestimično plavo na fasadi. Na prozorima su bili vitraži. Glavni ulaz u molitveni deo bio je sa bočne strane. Zgrada sinagoge je bila renovirana 1870. kada je osnovana škola, a drugi put 1890. godine kada se škola preselila u novu zgradu. Hram je 1945. godine još postojao, kada se počeo demolirati, skidani su prozori i podizan patos. Godine 1948. prodat je veterinaru Kubiku i iste godine porušen. Na njegovom mestu posle nije ništa sagrađeno.

Prvi rabin u sinagogi bio je Mark Blic do 1.1.1865. kada ga je nasledio Adolf Blic do 1895. Između 1901. i 1922. godine rabin je Henrik Vizner. Poslednji kantor je bio H. Grinberger.

13. CRVENKA

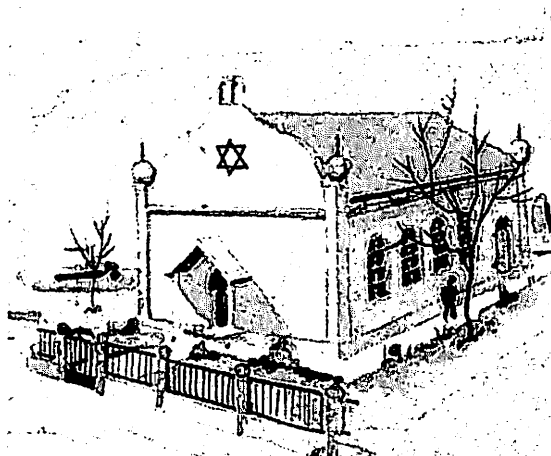
Jevreji su u Crvenki evidentirani 1775. godine a 1813. godine tu je živelo šest porodica. Najviše ih je bilo 1900. godine i to 67 duša. Mesto je imalo sinagogu i jevrejsko groblje. Zgrada je bila jednostavna pravougaona građevina, sa po dva velika prozora na podužnim zidovima i nešto složenije oblikovanim pročeljem, na kome je dominantna neobarokna atika iza koje je ne tako često zastupljen plitak segmentni krov. Zajednica je bila ogranak Jevrejske opštine u Kuli, ali je imala svog kantora. Sinagoga je porušena 1948. godine.

Sinagoga u Crvenki

14. ČANTAVIR

Jevreji su se u Čantaviru naselili krajem XVIII veka. Godine 1813. tu su živeli dve porodice, a 1850. šest porodica. U najvećem broju bilo ih je 1900. godine kada je Čantavir brojao 186 Jevreja.

Sinagoga u Čantaviru

Sinagoga je sagrađena 1860. godine. Do tada su se verski obredi održavali u privatnom stanu i molitvenom domu. Sagrađena je na građevinskom prostoru zajedno sa stanom za kantora i jevrejskom školom. Bila je uvučena sa linije ulice 3-4 m i bila ograđena ogradom od kovanog gvožđa sa zidanim stubovima. Veličina joj je bila 10x16 m, dok je visina bila oko 7 m. Ulaz je bio sa ulične strane. Imala je timpanon sa dva stuba. Sa strane su bila četiri prozora. U produžetku je bila dograđena jedna prostorija za inventar, a tu se ulazilo na galerije za žene, kao i u prizemlje sinagoge. Na galrijama su se, sa tri strane, nalazila sedišta za žene.

Krov je bio pokriven limom. U prizemlju su se nalazila dva reda sedišta za muškarce, aron hakodeš je bio smešten u levom delu sinagoge. Zidovi su bili omalani šarama, a tavanica bila plava sa zlatnim zvezdama. Fasada drap boje imala je Magen David i ploču sa Deset zapovesti.

Sinagoga je srušena 1950. godine. Među poslednjim rukovodiocima Jevrejske opštine bili su: Lajoš Ber, Rudolf Levi i dr Simon Rozenberg. Među poslednjim kantorima bili su Ignac Brandajs i Samuel Rozenberg, a poslednji je bio Adolf Kraus. Zgrada škole stoji i danas.

15. ČONOPLJA

Jevreji su se u Čonoplji naselili 1763. godine a prvih godina XIX veka broj Jevreja je u Čonoplji porastao, da bi se 1893. godine njihov broj popeo na preko 100 osoba.

Sinagoga u Čonoplji

Prva sinagoga postojala je već 1800. godine a druga je sagrađena posle osnivanja škole, 1813. godine. Sagrađena je u dvorištu, a sa ulice se nalazila kantorova kuća. Tu je bila i klaonica za živinu (šakteraj). Zgrada hrama bila je skromna, krov na dve vode, pokriven crepom. Imala je vrata i prozore samo na jednoj strani. Prozori su bili veći i nalazili su se višlje nego na okolnim zgradama. U molitveni deo ulazilo se na početku zgrade, a na uzvišenje za žene na kraju zgrade. U delu za muškarce bilo je šest redova klupa. Na čelnom zidu nalazio se aron hakodeš sa bimom i sedištem za kantora.

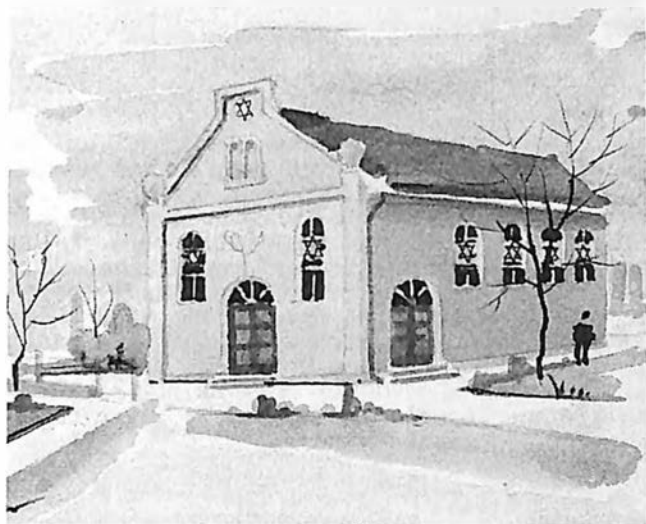
Škola je osnovana 1813. godine i imala jednog učitelja.

Poslednji kantor bio je Maksim Dajč.

Zgrada sinagoge je porušena posle 1948. godine.

16. ČURUG

U Čurugu su se Jevreji naselili početkom XIX veka. Njihov broj je rastao da bi 1900. dostigao broj od 222 duše. Od samog početka svog prisustva u mestu, imali su molitveni dom na nama nepoznatom mestu.

Sinagoga u Čurugu

Krajem XIX veka sagrađena je sinagoga na placu u ulici Žarka Zrenjanina, pod brojem 79. Bila je uvučena u dubinu parcele. Veličina je odgovarala broju članova zajednice. Dimenzije zgrade bile su: širina oko 10 m, dužina 18 m, visina 8 m. Zgrada je bila omalterisana, krov dvovodni, na čelnoj fasadi mogli su se prepoznati elementi stilova ostalih vojvođanskih sinagoga, koje su bile slične veličine i izgrađene približno u isto vreme. Prozori su bili zastakljeni staklom plave boje sa zlatnom Davidovom zvezdom. U prizemlju, u molitvenom delu, nalazila su se sedišta za muškarce u dva reda, a na galeriji su bila sedišta za žene.

U vremenu između dva rata, kantori su bili Ignac Balaban, M. Heršković, a poslednji kantor bio je Mor Birnbaum.

Zgrada sinagoge je 1950. godine prodana i porušena.

Na istoj parceli 1913. godine sagrađena je jevrejska osnovna škola dimenzija 15x 10 m, sa tri prostorije, kao i kuća za kantorov stan dimenzija 8x15 m, sa tri prostorije, koje postoje i danas.

U mestu je postojalo i jevrejsko groblje i 5 jutara zemlje u vlasništvu Jevrejske opštine.

17. ĐURĐEVO

Ima podataka da je u selu postojala sinagoga, odnosno molitveni dom, verovatno podignut oko 1900. godine kada su u selu živela 64 Jevreja. Posle Drugog svetskog rata, i ovaj molitveni dom je porušen.

18. FEKETIĆ

Jevreji su se naselili u Feketiću krajem XVIII veka. Već od početka XIX veka imali su molitveni dom. Godine 1900. sagrađena je sinagoga, kada je u selu bilo 120 Jevreja. Visoka zgrada, pravougaone osnove sa po četiri prozora na podužnim stranama i visokim uličnim pročeljem na kome je bio dominantan zabat neobarokne konture. Aron hakodeš je bio na istočnom zidu sa bimom, po neološkom pravcu. U molitvenom delu su bila dva reda sedišta za muškarce, a žene su bile smeštene na galrijama. Zgrada je bila povučena od ulice, predprostor je zatvarala visoka zidana oграда sa stubovima kvadratnog preseka na kojima su bile dekorativne kape. Zgrada je porušena 1948. godine.

U selu je radila jevrejska škola sa jednim učiteljem, koja je osnovana kada je sagrađena sinagoga.

19. GOSPOĐINCI

Imamo podataka da je u tom selu od 1900. godine bilo sinagoge ili molitvenog doma, kada je selo brojalo 54 Jevreja. Sinagoga je porušena 1948. godine.

20. HORGOS

Jevreji su se naselili u Horgošu krajem XVIII veka a prema podacima, 1919. godine u mestu ih je bilo 53. Postojala je zgrada u kojoj su se držali verski obredi, ali bližih podataka o njoj nemamo.

Sinagoga je sagrađena oko 1910. godine u centru, u ulici koja se nekad zvala Maršala Tita, pod brojem 15. Bila je to vrlo lepa zgrada, širine 10 m, a dužine 15 m, uvučena sa uličnog fronta u dubinu tri metra. Bila je ograđena drvenom ogradom na zidanim stubovima. Na ulaznim vratima u hram bili su stubovi, a iznad ulaza se nalazila Davidova zvezda. Ulični deo imao je zabat barokne konture, a graditelj je bio Janoš Lacko koji je gradio sinagogu u Novom Kneževcu.

Poslednji kantor je bio Jichak Abraham koji je imao stan u dvorištu sinagoge. Sinagoga je srušena 1948. godine.

21. KANJIŽA (STARA KANJIŽA)

Jevreji su se naselili u Staroj Kanjiži u drugoj polovini XVIII veka, a evidentirani su u popisu od 1779. godine. Jevreja je u mestu bilo u najvećem broju 1900. godine i to njih 375. Na kraju varoši je već krajem 1780. godine postojao molitveni dom.

Sinagoga u Kanjiži

Godine 1861. godine, na uglu Bolmanske ulice pod brojem 1 i ulice Dože Đerđa, sagrađena je veoma lepa sinagoga, sa elementima klasicizma. Hram je bio širok oko 12 m, dug 25 m, a visok preko 8 m. Na podužnim zidovima bilo je pet vertikalnih polukružnih prozora. Na glavnoj fasadi iznad ulaznih vrata u visini sprata bila je trifora a na temenu trougaonog krovnog zabata bio je okulus. Od susedne zgrade bio je udaljen oko tri metra. Na fasadnom zidu, iznad glavnog ulaza, na uzvišenju, postavljene su tri kugle od bakarnog lima sa završetkom u vidu šiljka.

Zidovi fasade su bili smeđi, unutrašnjost sinagoge bila je obojena svetloplavom bojom, kao i tavanica, na kojoj su naslikane zlatne zvezde.

Preko puta sinagoge se nalazio kantorov stan, a pored te zgrade bila je jevrejska osnovna škola, zidana 1867. godine. U njoj su do 1941. godine radila dva učitelja.

Godine 1867. kupljena je kuća na uglu Bolmanske i Drapšinove i u njoj je otvoreno zabavište. Prva vaspitačica je bila supruga Geršona Kona, rođena Roza Fridlender. Građevina stoji i danas. Neposredno po završetku Drugog svetskog rata, zgradu sinagoge su hteli da preuzmu fiskulturno društvo "Partizan" i Zemljoradnička zadruga, ali je doneta odluka da se sinagoga proda, što je i učinjeno 1948. godine kada je ona i srušena.

Poslednji kantori bili su Herman Vajs i Salamon Berković.
Prilikom obeležavanja pedeset godina od deportacije bačvanskih Jevreja, 26. aprila 1944. godine postavljena je spomen ploča na mestu porušene sinagoge sa natpisom "1780-1948, tu je stajala sinagoga", a na zgradi jevrejskog zabavišta, juna 1997. godine postavljena je ploča sa natpisom "1867-1977, tu je radilo prvo zabavište".

22. KISAČ

U Kisaču su se Jevreji naselili početkom XIX veka. Zbog blizine Novog Sada, Jevreji iz Kisača su, o velikim praznicima, dolazili u novosadsku sinagogu na bogoslužjenje.

Sinagoga u Kisaču

Godine 1900. uređena je sinagoga u današnjoj ulici Generala Štefanika, pod brojem 106. Bila je to skromna stambena zgrada. Imala je tri prostorije, od kojih je jedna bila molitveni deo za muškarce, druga za žene, odvojena od prvog otvorom i drvenim rešetkama. U dvorištu je bio stan predviđen za kantora, a pošto kantora nije bilo, taj se stan izdavao. Kantor, koji je ujedno bio i šakter, dolazio je povremeno iz Novog Sada. O zgradi hrama starao se izvesni Sami koji nije stanovao u krugu sinagoge. U to vreme u Kisaču su bila 42 Jevreja.

Zgrada je 1948. godine prodata i porušena. Prilikom prodaje, u hramu je pronađena jedna Tora i nekoliko molitvenika, što je predato mesnom evangelističkom svešteniku.

23. KOVILJ

Iako je ovo selo blizu Novog Sada, 1900. godine, kada su u selu bila 42 Jevreja, izgrađen je molitveni dom u ulici Borisa Kidriča. Stalnog kantora nije bilo, već bi jedan povremeno dolazio iz Novog Sada. Tu su deca učila veronauku i ostale školske predmete, a sa njima je radio jedan učitelj.

Zgrada danas postoji i ima funkciju stambene zgrade.

24. KUCURA

Jevreji su se, prema popisu Jevreja, u Kucuri naselili 1779. godine. Godine 1782. tu je živela porodica Filipa Lebla, a podaci govore da je 1813. tu živela porodica Jakoba Klamera. Godine 1889. Jevreja je bilo 55, godine 1891. 40, a 1900. godine u mestu su živela 44 Jevreja. Pretpostavlja se da je sinagoga sagrađena oko 1890. godine na uglu ulice Ive Lole Ribara, pod brojem 73 i ulice Đure Salaja. Godine 1920. sinagoga je srušena i na građevinskom prostoru u vlasništvu Sandora Lajoša, sagrađena je današnja zgrada, čiji je jedan deo bio uređen za molitveni dom. Zgrada je veoma jednostavne fasade, pošto je podignuta u vreme moderne, moguće je da je izvorno imala plastičnu dekoraciju koja je kasnije uklonjena. Zgrada i danas stoji i ima funkciju stambene zgrade. Groblje je postojalo, ali je posle Drugog svetskog rata likvidirano.

25. KULA

Jevreji su se u Kulu doselili 1709. godine, ali se smatra da su tamo živeli već krajem XVII veka. Pojavljuju se u popisu od 1782. godine a u najvećem broju bilo ih je 1900. godine, i to 170 osoba, dok ih 1940. godine bilo 124.

Prva sinagoga je sagrađena 1840. godine a dotle su se verske službe održavale u privremenom molitvenom domu.

Nova veoma imponantna sinagoga sagrađena je 1861. godine (po nekim podacima 1848. godine). Izgrađena je na istom placu sa jevrejskom školom i stanom za rabina.

Sinagoga u Kuli

Bila je uvučena sa ulične linije i ograđena zidanom ogradom, u dvorište sinagoge se ulazilo drvenim kapijom.

Zgrada sinagoge izgrađena je sa kupolom pokrivenom bakarnim limom, sa svake strane po dva visoka prozora zastakljenih vitražom, uvučenim za pola metra. U zgradi je bila galerija za žene i za hor sa orguljama. Bliže podatke za orgulje nemamo, uništene su prilikom rušenja sinagoge 1948. godine. Zgrada sinagoge je potpuno nepotrebno porušena zajedno sa školom i stanom za rabina 1948. godine, te je na tom mestu izgrađen zadrugi dom.

U mestu je bilo sedište okružnog rabinata (za obližnja mesta). Prvi poznati rabin bio je Abraham Hohmut (1851-1856), zatim Bela Krishaber (1895-1900). Jedan od poznatih kantora je bio Jakov Blau, a poslednji kantor, 1944. godine bio je Samuel Šlomović. U mestu je postojala i jevrejska škola sa učiteljem.

Groblje je oformljeno 1840. godine a Jevrejska opština je formalno konstituisana 1848. godine. Jedan od najpoznatijih predsednika Jevrejske opštine bio je dr David Holender.

26. MALI IĐOŠ

Prema popisu Jevreja iz 1779. godine u mestu živi jedna jevrejska porodica. Najviše Jevreja u Malom Idošu bilo je 1900. godine kada je njihov broj iznosio 145. Molitveni dom je postojao do 1926. godine kada je sagrađena sinagoga. U mestu je tada živelo 60 Jevreja.

Mali Idoš je imao jevrejsku školu sa jednim učiteljem. Poslednji predsednik Jevrejske opštine bio je Sandor Kertes, a poslednji kantor Lipot Frankl. Sinagoga je posle 1948. godine porušena.

27. MARTONOŠ

Jevreji su se naselili u Martonošu negde krajem XVIII veka. U popisu Jevreja iz 1813. godine čitamo ime Lorenca Dajča sa još pet porodica, sa ukupno 30 članova. Zajednica 1900. godine broji 66 članova, a 1909. godine je broj članova dostigao 77.

U Martonošu je postojala sinagoga sagrađena oko 1800. godine. Ličila je na seosku stambenu kuću, bila je dužine 20 m. Unutrašnjost joj je bila obojena u svetloplavu boju, kako zidovi, tako i tavanica, na kojoj su bile naslikane zlatne zvezde. U molitvenom delu bila su dva reda sedišta za muškarce. Sedišta za žene su verovatno bila u susednoj prostoriji koja je imala otvor na zidu sa drvenim rešetkama.

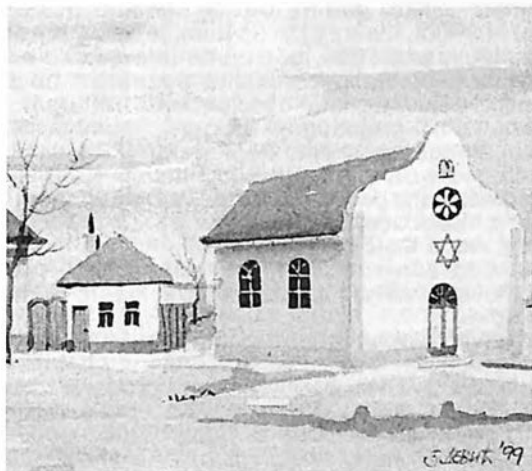
Zajednica je imala školu sa jednim učiteljem koja je bila smeštena u susedstvu sinagoge. Zgrada sinagoge je porušena 1948. godine.

28. MOL

Jevreji su se u Molu naselili krajem XVIII veka. Godine 1813. tu žive dve porodice, a Jevreja u Molu ima najviše godine 1900. i to 220 duša.

Prva sinagoga sagrađena je 1840. godine a druga 1872. Nova sinagoga je sagrađena 1892. godine. U to vreme je rabin u Molu bio Jakob Prager. Bila je to zgrada viša od ostalih, sa krovom na dve vode, sa malterisanom fasadom žute boje. Građevina je bila duga 25 m, široka 12 m, a visoka preko 6 m.

Fasada je imala stilske elemente karakteristične za ono doba. Imala je dva reda sedišta u molitvenom delu za muškarce, dok su sedišta za žene bila na galeriji. Na istoj parceli je bila kuća sa kantorovim stanom. Poslednji kantor je bio Josif Grin. Jevrejska škola radi od 1872. godine sa jednim učiteljem.

Sinagoga u Molu

Zgrada sinagoge je posle Drugog svetskog rata korišćena kao magacin, a porušena je 1960. godine.

29. NOVOSADSKJE SINAGOGJE

Prva sinagoga se već 1717. godine nalazila u Gospodskoj ulici (Herrenstrasse) pod brojem 70, na istom placu sa grobljem. Služila je i Jevrejima iz okolnih mesta, koji su učestvovali u troškovima održavanja.

Kada je Novi Sad 1748. dobio status slobodnog kraljevskoga grada, sinagoga se morala iseliti u Osiječku (Futošku) ulicu, na mesto današnje sinagoge.

Druga sinagoga je 1749. godine uređena u jednoj trošnoj zgradi, takoreći ruševini, "aedificio ruinae proximus", kako je to zabeleženo u ono vreme. Preuzeo ju je tadašnji jevrejski sudija Isak Hiršl. U popisu jevrejskih kuća od 12.IX 1780. godine upisana je pod brojem 341 kao : Synagoga Judaeorum.

Treća sinagoga je sagrađena na mestu druge, oko 1780. godine kada je staru dao porušiti tadašnji jevrejski sudija Salamon Hiršl, i to od uštedenih 1241 fl. kao i priloga vernika od 126 fl. dok je ostatak od 1545 fl. Hiršl dao na zajam od svojih sredstava. Iz te sinagoge sačuvan je "parohet" izrađen 1798. godine koji se nalazi u Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu.

Cetvrta sinagoga je podignuta 1826. godine na istom mestu, na placu kupljenom 1825. godine. Bila je to veća i lepša zgrada od prethodnih, sa galerijom za žene. U bombardovanju 12. juna 1849. godine delimično je izgorela. Obnovljena je završno sa 20. aprilom 1852. godine. Godine 1858. počela je nova rekonstrukcija sinagoge, a sledeće godine kupljeno je za 3905 fl. 160 sedišta za muški molitveni deo, kao i 129 sedišta za odeljak za žene. Godine 1889. srušeni su zidani stubovi i zamenjeni vitkim gvozdenim stubovima, tako da je napravljeno mesta za još dva reda sedišta. Pošto je tadašnja sinagoga u periodu između 1826. godine i 1906. godine postala premala za povećani broj vernika, Jevrejska opština je, pod predsedništvom dr Karolja Kona, 13. marta 1904. godine donela odluku o izgradnji nove sinagoge. Izrada projekta poverena je poznatom budimpeštanskom arhitekti Lipotu Baumhornu, projektantu mnogih sinagoga u Austrougarskoj. Po projektima Lipota Baumhorna (1860-1932) sagrađene su sinagoge u Vel. Bečkereku i Rijeci, kao i najlepša sinagoga u Segedinu. Kupolu je projektovao Karolj Fenjveš 1906. Izvođenje građevinskih radova povereno je Đuli Labašu, građevinskom preduzimaču iz Subotice, 1906. godine. Za nadzornog inženjera imenova je ing. Adolf Dajč iz Novog Sada.

Troškovi izgradnje kompleksa sinagoge, školske zgrade, opštinskih stanova, ritualnog kupatila mikve, klaonice živine, iznosili su 326.994,40 kruna.

Ova sredstva su obezbeđena iz imovine Jevrejske opštine, Hevra Kadiše, Dobrotvornog ženskog društva, iz dobrotvornih priloga članova, od otkupa sedišta, kao i vitražnih prozora, zatim od zajmova nekih banaka i dotacija Magistrata.

Bogoslužjenjem u 11 sati, 3. juna 1906. godine svečano je obeležen oproštaj od stare sinagoge koja je služila vernicima punih osamdeset godina. Dok se nova sinagoga gradila, službe su održavane u velikoj sali "Grand hotela Mayer".

Nova sinagoga, peta po redu, sagrađena je shodno tradicionalnim propisima aškenaskog obreda i neološkog pravca.

Sagrađena je u vidu trobrodne bazilike, u stilu secesije i podseća na čuvenu segedinsku sinagogu, samo je manja od nje. Okrenuta

prema Jerusalimu, sledećih je dimenzija: 52,11m x 25,72 m, sa kupolom visine 40,20 m i prečnika 12,55 m. Prizemlje je predviđeno za muške vernike, dok su žene verske obrede pratile sa galerije.

Sinagoga u Novom Sadu

Fasada je urađena u kombinaciji žute klinker opeke, sa zidovima omalterisanim i obojenim u svetlo oker. Krov je pokriven eternit pločama, a krovom dominira kupola sa laternom na vrhu. Svi prozori, nadsvetla, zastakljena vrata, kupola spolja i iznutra zastakljeni su vitražima, stilizovanom geometrijskom ornamentikom u stilu secesije. Posebno složen vitražerski posao je bio izrada kalote unutrašnje kupole. Glavni ulaz sa troja dvokrilna vrata vodi nas u predvorje (priprate), gde se sa leve strane nalazi česma za ritualno pranje ruku. Iz predvorja se kroz troja vrata ulazi u molitveni deo, a sa leve i desne strane nalaze se garderobe. Na bočnim stranama sinagoge nalaze se po dva ulaza na prizemni deo, dva na galerije i dva sporedna ulaza za službena lica i za hor. Ukupno ima devet ulaznih vrata.

Unutrašnjost molitvenog dela sinagoge je trobrodna, sa tri galerije za žene i galerijom za orgulje i hor. U prizemlju se nalaze 584 mesta za muškarce u četiri reda, uključujući dva reda "oltarskih sedišta", a na galerijama se nalazi 416 mesta za žene. Na čelu istočne strane "mizrah", nalazi se aron hakodeš, sveti orman sa svicima Tore. Vrata tog ormara pokrivena su dekorativnim zastorom, parohetom, koji se prilikom otvaranja ormara podiže jednim mehanizmom. Iznad aron hakodeša nalazi se emajlirana okrugla ploča sa zlatnim slovima "JHV", ispred koje visi večno kandilo "ner tamid". Sa leve strane aron hakodeša nalazi se sedište za glavnog rabina, kao i predsednika Jevrejske opštine, Hevra Kadiše, a sa desne strane je sedište za glavnog kantora i ostale dostojanstvenike hrama. Ispred aron hakodeša nalazi se uzvišenje sa stolom za čitanje Tore, "šulhan", na hebrejskom bima ili "almenor" koji je, prema pravilima neološkog pravca, iz sredine sinagoge premešten napred, do istočnog zida. Na "bimi" stoje četiri minore (sedmokraki svećnjaci). Iznad aron hakodeša, na galeriji za hor nalaze se i orgulje. Orgulje su do 1924. godine bila na nožni pogon, kada je u njih ugrađen elektromotor.

Osvetljenje je do 1911. godine bilo na gas, kada je uvedena struja napona 110 volti. Posle oslobođenja je uvedena struja napona 220 volti. Veliki lusteri su se mogli spustiti pomoću čekrka, a na tavan se ulazilo preko pomoćnog ulaza.

Cela sinagoga je veoma skromna u dekoraciji, dominira štuko ornamentika, a enterijer je okrečen u belo.

Na vitražima (vratima, prozorima, nadsvetlima), ispisana su imena projektanata, izvođača radova, kao i darodavaca pri izgradnji sinagoge.

Iza istočnog zida se nalazi prostorija za "zimski hram", nešto manja prostorija za održavanje službi i časova veronauke za omladinu u hladno vreme, kada se u njoj mogla ložiti peć. U istočnom fasadnom zidu ove prostorije ugrađena su tri kamena iz srušene prethodne, četvrte sinagoge.

U unutrašnjosti sinagoge mogu se naći sledeće ploče: u predvorju, s leve strane, postavljena je bela mermerna ploča veličine 1,10x0,60 m na kojoj su ispisana imena novosadskih Jevreja koji su poginuli za vreme Prvog svetskog rata. S desne strane predvorja postavljena je bela mermerna ploča sa uklesanim imenima onih rukovodilaca Jevrejske opštine koji su na tim funkcijama bili za vreme početka gradnje i osvećenja sinagoge. U molitvenom delu postavljena je bela mermerna ploča u pomen nadrabina dr Ignaca Papa, dimenzija 1,00x0,60 m. Na desnom čelnom zidu fasade postavljena je granitna ploča dimenzija 0,60x0,80 m u pomen odvođenja novosadskih Jevreja, 26. aprila 1944. godine iz ove zgrade u logore smrti.

U dvorištu sinagoge sagrađena je zgrada u kojoj je smešteno ritualno kupatilo "mikve" i klaonica živine "šakter". Ova zgrada je srušena tokom izgradnje zgrade Jevrejskog kulturnog doma u ul. Petra Drapšina, pod brojem 8 (bivša ul. Petra Zrinjskog), čija je zadnja fasada u dvorištu sinagoge. Tada je sagrađena nova, u produžetku zgrade škole.

Nova sinagoga, sa dva prateća objekta, jevrejskom školom sa leve strane i zgradom za opštinske službenike sa desne, svojom impozantnom arhitekturom, jedinstvenom akustikom, bila je, a i sada je ukras grada.

Svečana predaja sinagoge upriličena je 8. septembra 1909. godine u osam časova svečanom božjom službom, na kojoj su, uz novog predsednika Jevrejske opštine, Josipa Ernsta i glavnog rabina dr

Ignaca Papa (Zus), učestvovali nadrabini M. L. Kutna i dr Bernat Sinager iz Subotice i Lipot Adler iz Baje. Prisustvovali su i delegati iz mnogih jevrejskih opština, kao i predstavnici vlasti i drugih veroispovesti.

Nova sinagoge je od dana osvećenja služila svojoj nameni: verskom životu novosadskih Jevreja. U sinagogi su zapošljavani visokoobrazovani stručnjaci: glavni rabin, sa doktoratom teoloških i filozofskih nauka; sekundarni rabin, sa doktoratom teoloških i filozofskih nauka; nadkantor, nekoliko kantora, predmolitelj (šelijah cibur, na hebrejskom: verski službenik sa raznim zaduženjima), horovođa, šamesa (crkvenjak) i pomoćno osoblje. Broj svestenih i pomoćnih lica stalno se menjao i povećavao.

Mogu se nabrojati sledeći događaji vredni pažnje: prva poseta vrhovnog rabina Jugoslavije, dr Isaka Alkalaja, 6. aprila 1924. godine kada su ga pred ulazom u sinagogu dočekali nadrabini novosadski, dr Hinko Kiš, predsednik Jevrejske opštine, Bernat Ernst, sa članovima predstojništva opštine, komandant I Armije, gradonačelnik grada,

predstavnicima drugih veroispovesti i veliki broj Novosađana. Takođe su zapažene posete sinagogi episkopa bačkog, irineja dr Cirića, koji je više puta dolazio u sinagogu povodom jevrejske nove godine, i sa govornice održao govor, poželevši braći Jevrejima srećnu Novu godinu.

Okupacija zemlje, aprila 1941. godine donela je prve nedaće. Prilikom ulaska okupacionih trupa, oštećena je kupola i polupano više prozora. U sinagogi je za vreme pučnjave pronađeno jedno nepoznato ubijeni lice.

Od 26. aprila 1944. godine okupator je u sinagogu zatvarao novosadske Jevreje, odakle su oni odvođeni u logore smrti.

Po deportaciji Jevreja, okupacione vlasti su u sinagogi deponovale nameštaj iz jevrejskih stanova.

Nakon oslobođenja, 23. oktobra 1944. godine božje službe su izvesno vreme održavane u velikoj sali bivše jevrejske osnovne škole. Nakon što je devastirana sinagoga osposobljena, 12. avgusta 1945. godine u 11 časova, održano je njeno novo osvećenje u prisustvu preživelih članova Jevrejske opštine, narodnih vlasti, armije, crkvenih velikodostojnika i predstavnika drugih veroispovesti, delegacije Saveza jevrejskih opština Jugoslavije i pojedinih predstavnika jevrejskih opština iz cele zemlje. Tom prilikom su rukovodioci Jevrejske opštine, uz zvuke orgulja i sudelovanje nadkantora L. Edelštajna iz Subotice i solistkinje Blanke Grosepajs, uneli u sinagogu i položili aron hakodeš, dvadeset očuvanih svitaka Tore. Toj svečanosti je prisustvovalo preko hiljadu Novosađana.

Odlaskom pete "aiije" (iseljeničke grupe) u Izrael, smanjio se broj članova Jevrejske opštine, te je 10. januara 1955. godine doneta odluka da se orgulje iz sinagoge prodaju muzičkoj akademiji u Zagrebu za 1.300.000 dinara.

Sinagoga je i dalje služila preostalim članstvu, a pošto rabina tada već nije bilo, službu su vodili članovi verske sekcije. Kako se broj vernika smanjivao, tako se sinagoga sve ređe koristila, pa su se verske službe posle 1975. godine održavale u prostorijama kluba Jevrejske opštine. Godine 1985. pokrenuta je akcija za revitalizaciju sinagoge, što je okončano 1991. godine. Sinagoga je 1. jula 1991. godine ponovo otvorila svoja vrata, sada već kao reprezentativna koncertna dvorana, koju je Jevrejska opština u Novom Sadu ustupila gradu Novom Sadu da, kao jedan od centara kulturnih zbivanja u gradu, bude spomen obeležje na nekada brojnu i prosperitetnu jevrejsku zajednicu u Novom Sadu.

Jedan od važnijih događaja u istorijatu novosadske sinagoge je to da je 1983. godine sinagoga stavljena pod zaštitu zakona, što znači da je postala spomenik kulture, a da je 1991. godine proglašena spomenikom od velikog značaja.

30. RATKOVO (Parabuć, Paripaš)

Jevreji su se naselili u Parabuću 1756. godine i već 1759. godine osnovali Jevrejsku opštinu. Po osnivanju Jevrejske opštine, postojala je prostorija za održavanje verskih obreda, molitveni dom. Jakob First je 1776-7. godine oformio groblje. Godine 1780. u mestu živi šest jevrejskih porodica.

Tek je 1840. godine uz pomoć Samuela Konrada, podignuta prva sinagoga. Rabin je tada bio Jakob Jisrael Alt, a u mestu je bilo 55 Jevreja.

Sinagoga u Ratkovu

Druga sinagoga je sagrađena na istom mestu, 1870. godine. Bila je to zgrada po veličini primerena broju članova Jevrejske opštine, a taj je broj iznosio oko stotinu. Fasada je bila od žute duplopresovane opeke u "robau". Ulazna dvokrilna masivna vrata bila su u natur boji, a iznad vrata se nalazio prozor. Prozori su bili zastakljeni vitražima. U prizemlju su bila dva reda sedišta, a na galeriji su bila sedišta za žene. Krov je bio trovan, postojala je i kupola, pokrivena bakarnim limom. Za vreme izgradnje ove sinagoge, rabin je bio Jakob Jisrael Alt (1827-1877), a poslednji kantor bio je Ernest Špicer (Elijahu Halevi).

Zgrada hrama je posle Drugog svetskog rata prodana jednom mesaru iz Bođana, i 1948. godine porušena.

U dvorištu je bila kuća za kantora sa tri prozora i četiri-pet prostorija. Ta kuća postoji i danas. Poslednji njeni stanovnici su jedan bračni par, koji je uoči deportacije nestao.

31. PAČIR

Prema popisu Jevreja iz 1779. godine u ovom mestu živela je jedna jevrejska porodica. Već prvih godina postojanja ove zajednice, postojao je i molitveni dom.

Jačanjem zajednice, pošto je broj Jevreja u mestu porastao, 1850. sagrađena je nova sinagoga. Tada je u mestu bilo 75 Jevreja.

Jevrejska škola je osnovana 1812. godine. Bila je to privatna verska škola, a jevrejska osnovna škola je utemeljena 1894. godine. (Po nekim podacima, bila je u funkciji već 1872.). Posle Drugog svetskog rata, zajednica nije obnovljena, a sinagoga srušena 1948. godine.

32. PIVNICE

Prema popisu Jevreja iz 1779. godine u Pivnicama je živela jedna jevrejska porodica. ubrzo je osnovan molitveni dom i bio je u funkciji neprekidno sve do 1944. godine. Sinagoge nije bilo, iako je u mestu godine 1900. bilo 77 Jevreja.

33. PRIGREVICA (Bački Sveti Ivan)

U ovom, takoreći čisto nemačkom selu, Jevreji su se naselili 1779. godine. Prema popisu iz 1900. godine tu su živela 63 Jevreja, ali njihov broj je stalno opadao. Sinagoga je izgrađena krajem XIX veka.

34. RIĐICA

Prema popisu Jevreja iz 1779. godine u Riđici je bila nastanjena jedna jevrejska porodica. U mestu su bili molitveni dom i groblje, ali bliže podatke o njima nemamo. Jevreji su u najvećem broju nastanili ovo mesto godine 1900. kada je tu živelo pedeset duša.

35. SELENČA (Bacsűjfalu)

Prema popisu iz 1779. godine u tadašnjoj Selenči živela je jedna jevrejska porodica, 1782. godine tu žive tri porodice sa 18 duša, a godine 1813. četiri porodice sa 15 duša. Najviše Jevreja živelo je godine 1910. i to 25 osoba.

Godine 1782. u selu je već radio prvi šakter, zvani Adam Šakter. Nije poznato kada je osnovan prvi molitveni dom, ali postojao je sve do deportacije Jevreja. Zgrada postoji i danas i služi kao stambena zgrada. U selu je postojala i jevrejska škola.

36. SENTA

Jevreji su se u Senti naselili oko 1700. godine ali misli se da ih je bilo već i ranije. Na karti od 1797. godine nacrtana je parcela sa naznakom "sinagoga".

Godine 1806. sagrađena je sinagoga, a u kartama od 1857. upisane su dve oznake za sinagogu. One se odnose na dve odvojene jevrejske opštine. Naime, godine 1855. deo članstva se izdvojio i oformio nezvaničnu sefardsku opštinu, koja je imala svoju sinagogu, mikve i stan za rabina. Tada je u Senti bilo nešto preko petsto Jevreja. Do formalnog rascapa opštine došlo je tek 1915. godine a godine 1929. sagrađena je nova sefardska (ortodoksna) sinagoga.

Novi hram neološke opštine sagrađen je godine 1873/74. kada je u Senti bilo preko hiljadu Jevreja. Zgrada je sa čelne strane na liniji ulice, dok je sa bočne u porti, sa ogradom od kovanog gvožđa i zidanim stubovima. Zgrada je jednospratna, sa zasvođenim prozorima na prizemlju i pravougaonim na spratu nad kojim su profilisani arhitravni frontoni.

Enterijer je izveden po propisima ortodoksnog pravca jevrejske religije. Na istočnom zidu (mihrah) je Aron hakodeš, podignut za šest stepenika, sa velikim trougaonim timpanonom, koje nosi parovi stubova. Plafon zaobljen na spoju sa vertikalom zidova bio je dekorisan slikanim kompozicijama. Galerije sa ogradama, na kojima su kao motiv nizovi kružne ornamentike, nose vitki lepo oblikovani gvozdeni stubovi.

Sinagoga u Senti

Pored sinagoge se nalazi škola, osnovana 1845. godine sa četiri učitelja. U mestu je godine 1925. sagrađena tzv. kulturna palata, u kojoj se odvijao kulturni život Jevreja u Senti. Školu je pohađalo oko 40 učenika, a pored škole je bila aktivna verska škola "Talmud Tora", sa izvrsnim nastavnim kadrom, od kojeg navodimo samo neka imena: Filip Stern, Abraham Roosz, Salamon Hofman, Israel Silberštajn i dr.

Poslednji rabin u velikoj sinagogi bio je dr A. Erenfeld, u ortodoksnoj Mozes Lebovič.

Posle 1950. godine velika sinagoga je porušena, a ortodoksna (sefardska) pretvorena u fiskulturnu salu.

37. SILBAŠ

Ova mala jevrejska zajednica u blizini Bačkog Petrovca brojala je najviše pripadnika 1900. godine kada je tu bilo nastanjeno 14 osoba. U mestu je postojao molitveni dom i groblje. Drugih podataka nemamo.

38. SIVAC

Stara Jevrejska opština datira još iz 1736. godine kada se tu pominje trgovac mešovitim robom Samuel Nisim sa porodicom, inače rođen u Beogradu, a u popisu iz 1782. godine evidentirani su Jakob Lebl, kao i preceptor (učitelj) Abraham, zajedno sa sedam porodica.

Sinagoga u Sivcu

Molitveni dom postoji od 1750. godine a sinagoga je sagrađena 1878. godine. U mestu je najviše Jevreja bilo 1900. godine i to 130 duša. Sinagoga je bila izgrađena u dvorištu. Bila je to zgrada na dve vode, visine oko 5 metara sa ulazom i dva velika prozora na istom zidu, obojena žuto, sa Davidovom zvezdom na krovu.

Jevrejska škola je imala jednog učitelja.

Poslednji kantori su bili Josef Knaker i Leo Lipšic.

Sinagoga je porušena posle 1948. godine.

39. SOMBOR

Jevreji u Somboru su već 1790. godine imali svog rabina Isaka Sekulu, te se pretpostavlja da je u ono vreme već postojala prostorija za održavanje verske službe. Prema podacima iz 1810. godine okupljali su se u kućama izvesnog Gilera i Filipa Hajduške. Prva sinagoga je sagrađena tek 1818. godine verovatno na uglu Jevrejske ulice i ul. Sinagoge. Imala je 50 muških i 40 ženskih sedišta. Godine 1825. sagrađena je kamena ograda sinagoge, a iste godine je sagrađena i "mikve". Te godine u Somboru je živelo oko stotinu Jevreja.

Sinagoga u Somboru

Pod predsedništvom Samuela Šena, somborski Jevreji su 16. februara 1862. odlučili da sagrađe novu sinagogu, i to na mestu stare. Ona je sagrađena tri godine kasnije i stajala je 11.930 tadašnjih forinti. Izvođač radova je bio Karolj Gfeler. Rabin je tada bio David Kon. Predsednik Jevrejske opštine Karolj Rohajm je 1888. godine organizovao hor, i o sopstvenom trošku kupio orgulje. Zgrada sinagoge je godine 1905. obnovljena i tom prilikom su montirane i orgulje. Ti radovi su koštali 39.928 forinti. U Somboru je tada, prema podacima, bilo hiljadu Jevreja.

Sinagoga je bila skromna, sa malo plastične dekoracije na zabatnim zidovima. Imala je sprat, ulaz za muškarce, a sa strane dva ulaza za žene. U prizemlju tri reda klupa i veoma dekorativan aron hakodeš.

Nesuglasice koje su postojale između ortodoksnih i ostalih članova Jevrejske opštine izgladene su 1877. godine ali uprkos tome, godine 1925. ortodokсни članovi su se odvojili od matične opštine i osnovali svoju "Novu ortodoksnu" Jevrejsku opštinu, kao i sopstvenu sinagogu u ulici Svetog Roka br. 34.

U okviru Jevrejske opštine radila je verska škola "Talmud Tora", osnovna škola i zabavište.

Jevrejska opština je 1947. godine zgradu sinagoge poklonila gradu Somboru, a Jevrejska opština se preselila u stambenu zgradu koja se nalazi u ul. Sinagoge, pod brojem 8.

Poslednji kantor je bio Jakov Štraser, a ortodokсни kantor Henrik Vajs.

40. SONTA

U popisu Jevreja iz 1779. godine evidentirano je da u Sonti živi jedna jevrejska porodica. Postoje podaci da je ta porodica 1782. godine i dalje u mestu. Tokom XIX veka u Sonti živi jevrejska zajednica koja ima svoju sinagogu i groblje. Najviše ih je bilo godine 1900. i to 63 osobe. Podataka o sudbini sinagoge nemamo, ali zna se da je posle Drugog svetskog rata porušena.

41. SRBOBRAN

Jevreji su se u Srbobranu naselili krajem XVIII veka. Neki podaci o jevrejskom groblju datiraju iz 1771. godine. Škola se pominje 1865. godine a jevrejska osnovna škola osnovana je 1903. i imala jednog učitelja. Tokom godina, najpoznatiji učitelj bio je Karlo Flajšman koji je nestao u Holokaustu. Bez obzira što je Srbobran bio u blizini Novog Sada, smatra se da je u XVIII v. postojao molitveni dom, gde su Jevreji iz Srbobrana održavali religiozne obrede.

O sinagogi, koja je zapravo bila samo molitveni dom, imamo tragova tek od 1900. godine kada je u Srbobranu bilo najviše Jevreja, tačnije njih 156. Jevrejski živalj u ne tako malom broju zahtevao je sinagogu, a jevrejska verska škola je 1903. pretvorena u jevrejsku osnovnu školu. U zasebnoj kući je bio kantorov stan. Kantor je istovremeno bio i šakter. Sinagoga je bila lepa zgrada, kao stambena, sa četiri prozora sa ulice. Mada Srbobran nije imao samostalnu Jevrejsku opštinu, u mestu je opština funkcionisala, i imamo podataka iz 1930. godine da je predsednik zajednice tada bio Simon Volf, a potpredsednik Andor Miler. Kantor je bio A. Fridman. U ono vreme je u Srbobranu živelo petnaest jevrejskih porodica.

Zgrada sinagoge je porušena 1956. godine.

42. STANIŠIĆ

U popisu Jevreja iz 1779. godine stoji jedna jevrejska porodica. Abraham Lebl sa porodicom bio je prvi evidentirani Jevrejin iz 1782. Na osnovu popisa iz 1900. godine u Stanišiću je bilo 150 Jevreja.

Od kraja XVIII veka dugi niz godina nije postojala sinagoga, već su se verske službe održavale po privatnim kućama i molitvenom domu, o čemu nemamo konkretnih podataka.

Sinagoga je sagrađena 1870. godine. Bila je to solidna zgrada, čija je veličina bila primerena broju vernika, kojih je tada bilo blizu 150. Bila je slična ostalih sinagogama koje su se u ono vreme gradile po Vojvodini. U prizemlju su bila dva reda sedišta za muškarce, dok je za žene bila sagrađena galerija iznad svetog ormana aron hakodeš. Galerija je bila ograđena drvenim rešetkama bele boje, da se žene ne bi videle iz prizemlja, kako je to uobičajeno u ortodoksnim sinagogama.

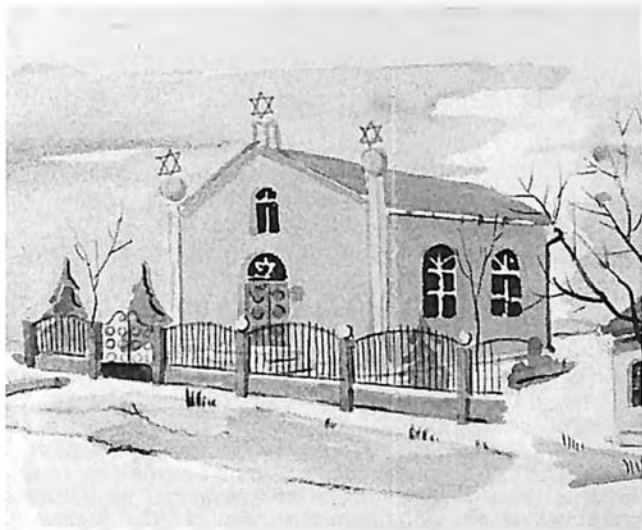
Sinagoga u Stanišiću

Sinagoga se nalazila u Štrosmajerovoj ulici, pod brojem 73. Poslednji kantor je bio Bela Vajs.

Posle deportacije Jevreja 1944. godine domaći Nemci su u tu zgradu smestili "Kulturbund". Zgrada je 1950. godine porušena.

43. STARA MORAVICA

Prema podacima iz prvog popisa Jevreja u ovim krajevima, Jevreji su se u Staru Moravicu doselili 1778. godine. Godine 1800. ih ima trideset. Po nekim podacima već 1820. godine postoji sinagoga, a iste godine je osnovana i jevrejska osnovna škola. Međutim, prema podacima iz jevrejskog almanaha od 1926/27. prva sinagoga je sagrađena 1850. godine. Bila je to skromna zgrada pokrivena trskom. Predsednik Jevrejske opštine, Filip Bergl, zatražio je od mesnih vlasni 2. marta 1857. da se sagrađe sinagoga i osnovna škola. Sinagoga je sagrađena tek 1896. godine, a osnovna škola 1900. godine. Godine 1900. mesto je brojalo najviše Jevreja, i to 153 osobe.

Sinagoga u Staroj Moravici

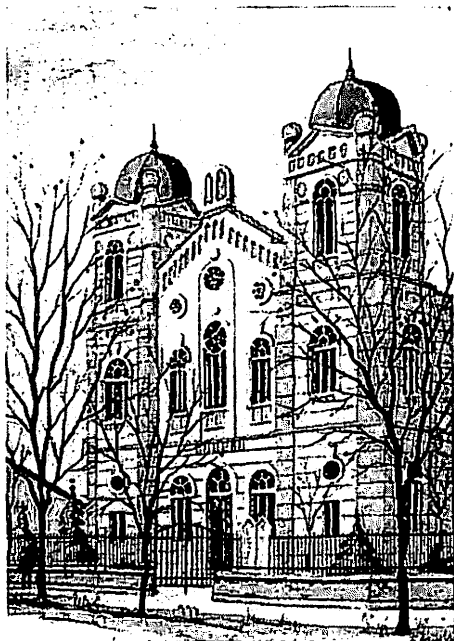
Sinagoga je bila slična mnogima u manjim mestima u Vojvodini. Zgrada je bila dimenzija 10x6 m. Krov je bio dvovodni, pokriven crepom. Ulazna vrata bila su gvozdена, dvokrilna. Iznad vrata nalazio se prozor koji je osvetljavao galeriju za žene, a prizemlje, sa sedištima za muškarce, bilo je osvetljeno sa po dva velika prozora sa svake strane.

Poslednji kantor je bio H. J. Frenkl. Zgrada sinagoge je porušena 1963. godine.

Dvorište oko sinagoge je bilo veoma lepo uređeno, kao park, ograđeno dekorativnom ogradom sa umetnički izrađenom kapijom.

44. STARI BEČEJ (Bečej)

Jevreji su se u Bečeju naselili u XVIII veku. Rabin Veber je živeo u mestu već 1800. godine a 1817. je u Bečeju već bilo jevrejske škole. Podaci govore da su u mestu 1838. godine radila dva učitelja. Tih godina je postojao i molitveni dom.

Sinagoga u Starom Bečeju

Nova velika sinagoga je sagrađena 1883. godine kada je u Bečeju živelo 676 Jevreja, a darodavac je bio baron Jožef Frajnd.

Bila je to skladna zgrada koja je nosila elemente više stilova te je tipično delo sa stilskim odlikama istoricizma. Sinagoga je bila ukras grada. U prizemlju su bila sedišta za muškarce, dok su žene bile smeštene na galerijama. Zgrada je, shodno tadašnjim propisima, bila uvučena nekoliko metara sa ulice, imala ogradu od kovanog gvožđa.

Odmah do sinagoge nalazila se kuća sa kantorovim stanom.

U periodu između dva rata, kantori su bili Samuel Rafael, Šenfeld i Mor Heršković. Poslednji kantor je bio Samuel Rafael.

Zgrada sinagoge je prodana, a grad Bečej ju je bez razloga porušio godine 1962. i time lišio Bečej jedne lepe i vredne zgrade koja je mogla služiti u kulturne svrhe.

Nakon rušenja sinagoge, Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu predate su: jedna Tora, preostali zapisnici i knjige.

45. SUBOTICA

Subotički Jevreji su od 1798. godine verske obrede održavali u kući Abrahama Izraela. Odobrenje za izgradnju sinagoge dobili su 26. marta 1799. godine. Sinagoga je sagrađena 1817. godine u Šumskoj ulici, a obnovljena 1850.

Sinagoga u Subotici

Današnja sinagoga je sagrađena na uglu ulice Dimitrija Tucovića i Trga Oktobarske revolucije (bivši VII okrug, plac br. 17), prema projektima arh. Marcela Komora (1868-1944) i arh. Dežea Jakaba (1864-1932), sledbenika čuvenog arhitekta Edena Lehnara (1845-1914). Ona je u stilu secesije, tačnije, njene mađarske verzije zvane još i stil "lale", u folklornoj ornamentici. Kupola koja dominira celom zgradom visoka je 40 m, prečnika je 25 m i predstavlja veliki šator. Na četiri ugla izgrađene su četiri male kupole. U enterijeru dominiraju motivi koji ilustruju tradiciju jevrejske zajednice u dijaspori, sa doslednom dekoracijom, dekorativnim mobilijarom, umetnički izrađenim menorama autora Jožefa Ferajde, umetničkog bravara iz Budimpešte. Umetnički izrađene vitraže sa cvetnim motivima izradio je Mikša Rot. Zgrada je pokrivena keramičkim pločama Žolnai iz Pečuja. Sinagoga u prizemlju ima 850 sedišta, a na galerijama 550. Orgulje su bile smeštene na horskoj galeriji iznad aron hakodeša.

Almenor (bima) smešten je pred sam Aron hakodeš što dokazuje uticaj liberalne reformističke struje nazvane kod nas još i "neološka" struja. Odmah, levo i desno od Aron hakodeša nalazila su se sedišta za glavnog rabina s jedne a nadkantora s druge strane, kao i sedišta za rukovodioca sinagoge i jevrejske opštine.

Izgradnja hrama je počela u proleće, a završena 1.10.1902. a prvo bogoslužje je održano 4.10.1902. Sinagogu je preuzeo nadrabin dr Bernat Singer. Izvođači radova bili su Ferenc Nad i Lukaš Kladek. Izgradnja je stajala 150.000 forinti. Izgradnjom su rukovodili i ujedno obezbeđivali finansijska sredstva, istaknuti predsednici

Jevrejske opštine u Subotici: Ignac Kunec i dr Izidor Milko. Nadrabin je tada bio Mor Kutna.

Sa istočne strane sinagoge se nalazi zgrada Jevrejske opštine, gde je u prizemlju smeštena mala sinagoga koja je i danas u funkciji, a takođe i sala za priredbe. Na severnoj strani nalazi se zgrada bivše jevrejske osnovne škole, a u dvorištu je nekad bila smeštena klaonica živine.

Godine 1903. deo članstva Jevrejske opštine se odvojio i osnovao "Ortodokсно pobožno društvo", i održavao verske obrede delimično u prostorijama Jevrejske opštine, a delimično u prostorijama Hevra Kadiše. Tek su 1915. godine otkupili zgradu Hevra Kadiše u Frankopanskoj ulici br. 14, koja je od onda nekoliko puta proširivana. Tu je, dakle, bila ortodokсна sinagoga. 21.2.1923. promovisan je prvi ortodokсни rabin Mozeš Dajč. Godine 1925. izgrađeno je moderno ritualno kupatilo "mikve".

Sinagoga je 1978. godine ustupljena gradu Subotici.

Poslednji rabin u Subotici bio je dr Jozef Geršon, a ortodokсни rabin Mozeš Dajč.

46. SVETozAR MILETIĆ (Nemesmiletics)

U spisak Jevreja iz 1779. godine u Svetozaru Miletiću je upisana jedna jevrejska porodica. Godine 1782. tu su Matiam Isak sa porodicom, pomoćnikom i sluškinjom, kao i učitelj Abraham. Godine 1910. tu živi petnaest Jevreja, a godine 1920. njih 64.

Po nekim podacima, prvi molitvenim dom je postojao već 1779. godine, što znači da je osnovan odmah po dolasku Jevreja u mesto. Molitvenim dom je verovatno bio u nečijem stanu. Prva sinagoga je sagrađena 1812. godine a druga, godine 1902. Druge podatke za sinagoge nemamo.

47. TEMERIN

Prvi podaci o Jevrejima u Temerinu datiraju iz 1797. godine kada su tamo živele dve porodice, dok 1813. godine tu živi šest porodica sa 37 duša.

Sinagoga se pominje 1880. godine, ali prvi kantor u Temerinu radi već 1878. godine i zvao se Volf Fridman. U međuvremenu, Jevreji Temerina o velikim praznicima odlazili su u sinagogu u obližnji Novi Sad, gde je 1826. godine sagrađena nova sinagoga. Prema odluci gradskih vlasti u tadašnjem Novom Sadu, Jevreji iz okolnih mesta koji su zajednički koristili novosadsku sinagogu, učestvovali su u troškovima održavanja sinagoge.

Zgrada je bila uvučena u dvorište 6 m od uličnog fronta, na istom placu sa školom i stanom za kantora. Sa ulice se nalazila škola sa dve učionice.

Ulazna vrata su bila na čelu zgrade sa tri stepenika, a iznad ulaza je bila jedna rozeta. U unutrašnjosti, iznad ulaznih vrata, nalazila se galerija za žene kuda su vodile drvene stepenice. Sa strane je bilo po pet visokih uzanih prozora, zastakljenih vitražima.

Zgrada sinagoge je bila dimenzija 10x16 m, a visoka 6 m.

Sinagoga u Temerinu

Sinagoga je služila svojoj svrsi sve do 1941. godine kada je otpočela tragedija temerinskih Jevreja. Godine 1947. zgrada je bila u tako lošem stanju da je tadašnji predsednik Jevrejske opštine preživelih Temerinaca naložio da se zgrada poruši.

Poslednji kantor je bio Geršon Slovak i Samuel Štern.

48. TITEL

Jevreji su se naselili u Titelu krajem XVIII veka. Broj im je 1900. godine dostigao 73, a bili ih 1921. godine bilo 204, a 1940. svega 40 osoba. Nema podataka o molitvenom domu koji mora da je postojao do 1900. godine.

Kada je jevrejska zajednica ojačala, kako brojno, tako i ekonomski, 1900. godine je sagrađena sinagoga na jednom uzvišenju između Donjeg i Gornjeg Titela. Ulaz je bio sa ulične strane, a žene su imale svoja sedišta na galeriji.

Vlada Heršković je bio jedan od kantora, a poslednji kantor bio je Eugen Kraus. Među poslednjim predsednicima Jevrejske opštine bili su: Jakov Gertner i dr Eugen Fišer.

Zgrada sinagoge je 1950. godine porušena.

49. TOVARIŠEVO

Ne postoje podaci o tome kada su se Jevreji naselili u Tovariševu. Poznato je da je u mestu postojao molitvenim dom i jevrejsko groblje. Najviše Jevreja, 35 duša, bilo je u Tovariševu 1900. godine. Posle 1945. godine u mestu nema Jevreja, a molitvenim dom ne postoji.

50. VRBAS (Novi Vrbas i Stari Vrbas)

Jevreji su se naselili u tadašnjem Starom Vrbasu 1772. godine a 1813. godine u mestu su živela 42 Jevreja. Pretpostavljam da je i ranije postojao molitveni dom.

Nova sinagoga je, prema nekim podacima, sagrađena 1901. godine a prema drugim 1914. Jednospratna zgrada sinagoge je bila veoma imponantna sa četiri tornja četvorougaoanog preseka i kupolama pokrivenim bakarnim limom. Sinagoga je izgrađena u jednoj varijanti secesije, koja se iskazuje u oblikovanosti volumena spoljnog korpusa, naročito u načinu završetka gornjih rubova fasadni vertikalala. Izostanak plastične dekoracije, neobična čista estetika, navodi na zaključak da je autor projekta bio blizak stilu moderne. Zgrada je malo uvučena sa linije ulice, a prema ulici je postavljena gvozdена

ograda sa zidanim stubovima i parapetom. Unutrašnjost sinagoge je bila ista kao kod svih neoloških sinagoga u Vojvodini.

Sinagoga u Vrbasu

Jevreji Vrbasa isterani su iz svojih domova 1941. i pešice upućeni prema Novom Sadu i Begeču, da bi se nešto kasnije vratili, a 1944. godine svi su deportovani upravo iz te sinagoge, koja im je bila prvi sabirni logor.

Posle 1948. godine zgrada sinagoga je porušena. Vrbaški reformatorski sveštenik, Đula Rerig sačuvao je ploče sa Deset zapovesti sa čela sinagoge, kao i još neke predmete koji su preneti u Izrael i ugrađeni u novu sinagogu u gradu Karmiel, na severu Izraela.

Pored sinagoge postojale su zgrade koje su bile u sastavu bloka: stan za sveštenika (kantora), šakteraj i škola koja je radila od 1938. godine. Takođe je postojala i veoma aktivna verska škola Talmud Tora. Poslednji kantor bio je Josip Klajn.

51. ZMAJEVO (Oker, Pašičevo)

Postoje podaci da je u selu postojao molitveni dom, iako je mesto bilo blizu Novog Sada. Postojalo je i groblje. Nemamo podataka o njihovoj sudbini.

52. ŽABALJ

Jevreji su se u Žablju naselili isto kada i u okolnim mestima, krajem XVIII veka. Dok je jevrejskog življa u ovom mestu bilo, zajednica je imala molitveni dom. Kako se brojno stanje zajednice povećalo, a i ekonomski je ojačala, članstvo je 1904. godine kada je u mestu bilo 117 Jevreja, izgradilo sinagogu. Bila je to jaka zajednica, sa osnovnom školom i učiteljem. Godine 1940. zajednica je brojala 100 članova.

Za vreme tragičnih događaja u januaru 1942. godine u zloglasnoj raciji, skoro su svi Jevreji tog mesta uništeni na obali reke Tise.

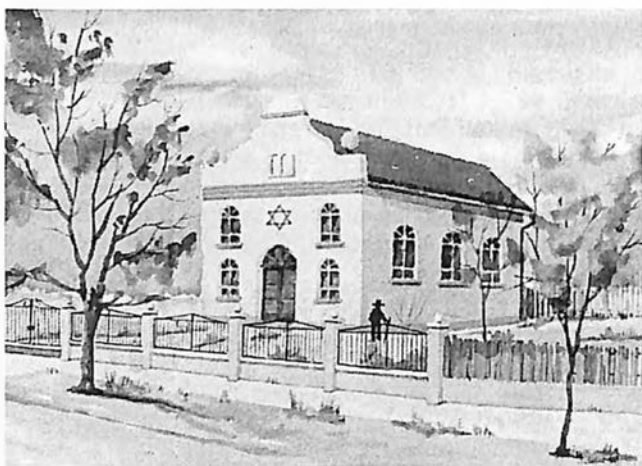
Od kantora bio je poznat Mor Kon, a poslednji kantor bio je Nihburg.

Zgrada sinagoge je 1950. godine porušena.

BANAT

1. BANATSKO ARANĐELOVO

Zgrada sinagoge u Banatskom Aranđelovu sagrađena je 1880. godine. Zidovi fasade bili su omalterisani i okrečeni u belo, a krov pokriven eternit pločama. U sinagogu se ulazilo sa ulice, dvokrila ulazna vrata bila su u prirodnoj boji, dok je sa strane bio po jedan prozor, zastakljen običnim staklom. U prizemlju sinagoge nalazila su se dva reda sedišta za muškarce, a ispred aron hakodeša po jedna stolica za predmolitelje sa svake strane. Iznad ulaza nalazila se galerija za žene, gde su bila tri reda sedišta.

Sinagoga u Banatskom Aranđelovu

Sinagoga je imala dve Tore. Za vreme Austrougarske bilo je i šaktera i predmolitelja. Tada je u mestu bilo oko 50 Jevreja.

U dvorištu se nalazio jedan veći stan. Nije bilo kuća za šaktera, niti je bilo "mikve". Dvorište je bilo prilično prostrano, a ulaz je ukrašavalo zimzeleno drveće. Zgrada je 1948. godine porušena, a materijal raznet.

2. BEGEJCI (Veliki Torak)

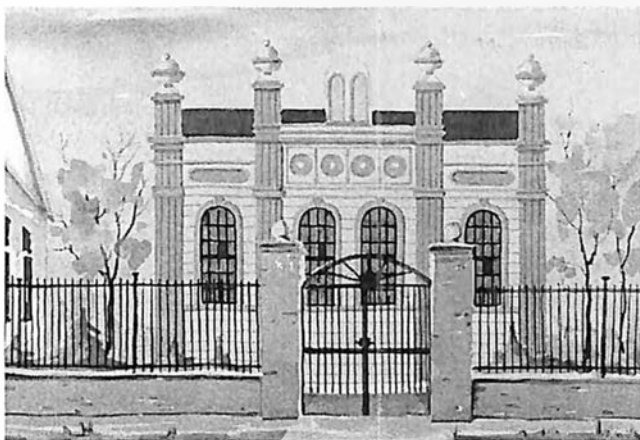
Jevreji su u Begejcima evidentirani tek 1870. godine što ne znači da ih ranije nije bilo. Sinagoga je sagrađena iste, 1870. godine, kada je u mestu bilo 54 Jevreja.

O sudbini sinagoge nemamo podataka, ali se zna da je stradala u Drugom svetskom ratu.

3. BELA CRKVA

Jevreji su se u Beloj Crkvi naselili 1779. godine. Jevrejska opština je osnovana 1830. godine a prva sinagoga podignuta 1836. godine kada je predmolitelj (šeljah cibur, hebrejski: predstavnik za sve) bio Lazar Hofman. Druga je podignuta 1856. godine. Obe građevina su bile skromne, od drveta. U međuvremenu, 1851. godine sagrađena je i jevrejska škola.

Treća po redu sinagoga sagrađena je 1898. godine kada je u Beloj Crkvi živelo oko 240 Jevreja. Sagrađena je na praznom građevinskom zemljištu u tadašnjoj ulici Adrijana Smita, pod brojem 9. Sakupljanje priloga za izgradnju počelo je 1889. godine, kako u Beloj Crkvi, tako i u drugim mestima tadašnje Ugarske. Predsednik Jevrejske opštine u Beloj Crkvi u ono vreme bio je Adolf Dajč.

Sinagoga u Beloj Crkvi

Osvećenje sinagoge bilo je 10.IX 1898. u prisustvu mnogih gostiju i nadrabina dr Adolfa Sidona iz Vršca.

Sinagoga je sagrađena u neomavarskom stilu sa četiri stuba na uličnoj fasadi, koji se produžuju u ukrasno nadvišenje. U sinagogi su

se nalazila dva reda sedišta za muškarce, dok su za žene bila postavljena sedišta na galeriji, koja je drvenim rešetkama bila odvojena od donjeg dela.

U dvorištu sinagoge je u isto vreme sagrađena zgrada sa stanom za kantora, kancelarijom Jevrejske opštine, bibliotekom i arhivom. Sinagoga je porušena 1949-1950. godine. Ista sudbina je zadesila i dvorišnu zgradu, u kojoj se nalazio kantorov stan. Poslednji kantor je bio Samuel Ungir (Ungler).

4. BIODRA (Novo Miloševo) ,

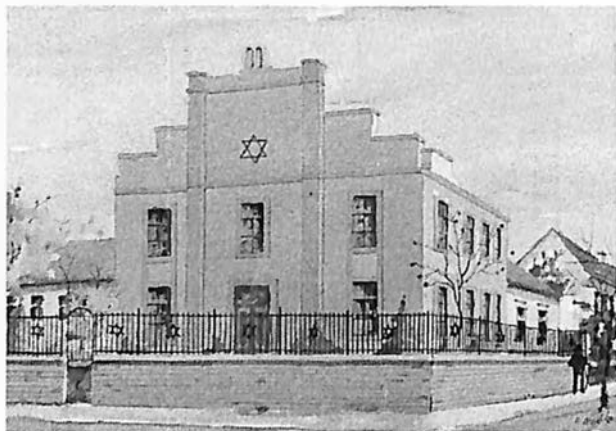
Jevreji su i u Beodri evidentirani 1780. godine. Sinagoga je sagrađena 1880. godine kada je u mestu živelo 126 Jevreja. Godine 1900. u Beodri je bilo svega 78 Jevreja. Nemamo podataka o sudbini sinagoge.

5. ČOKA

Jevreji su u Čoki zavedeni u zvanične spise 1825. godine. Godine 1880. bilo ih je 54, a 1900. godine 62. Imamo podataka da je postojala mala sinagoga (molitveni dom), kao i groblje.

6. DEBELJAČA

Jevreji su se u Debeljaču doselili početkom XIX veka. Prema nekim podacima, 1880. godine postoji sinagoga, a verovatno je ona postojala i ranije.

Sinagoga u Debeljači

Kantori u mestu bili su Ignac Rot, Aron Goldring, a poslednji je bio Izidor Heršković.

U Debeljači je radila verska škola Talmud Tora sa preko deset polaznika.

Zgrada sinagoge je porušena 1941. godine u prvom naletu okupatora.

7.EČKA

Jevreji su se u Ečki naselili isto kada i u susjednim mestima, krajem XVIII veka. Ali prvi podaci kojima raspolažemo datiraju iz 1870. godine kada je u Ečki već bilo 88 Jevreja. Zajednica je, po svojoj prilici, sve vreme svog postojanja imala molitveni dom.

Prva sinagoga koja se pominje iz 1870. godine verovatno je već bila opravljana, a vidi se da je zajednica bila ekonomski jaka, iako nije imala samostalnu Jevrejsku opštinu.

Sinagoga u Ečkoj

Sinagoga je donekle ličila na ostale sinagoge tadašnje Vojvodine. Sagrađena sa mnogo ukusa, sa stilovima korišćenim po celoj tadašnjoj monarhiji. Na zgradi sa glavnom trodelnom fasadom sa četiri pilastera i nadvišenjima, obilato su zastupljeni elementi romanskog stila. Zasvođeni prozori na glavnoj fasadi, kao i

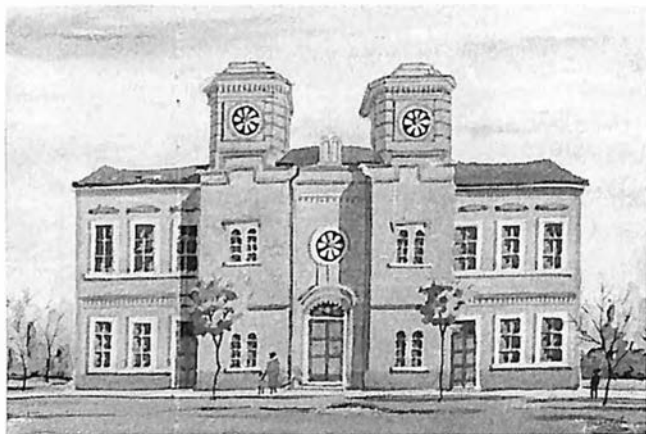
zasvođeni prozori u paru sa bočnih fasada, celoj zgradi su dali imponantan izgled.

Molitveni deo u prizemlju, kao i galerije za žene, imali su izgled tradicionalne neološke sinagoge sa uzvišenjem, zvanim bima ispred aron hakodeša. Jevreja je u najvećem broju u Ečki bilo 1900. godine i to 131 osoba. Najverovatnije da je sinagoga upravo tada dobila svoj definitivan izgled. Zgrada je bila uvučena sa uličnog fronta, imala veoma lepu metalnu ogradu, kao i kapiju sa zidanim stubovima.

Zgrada je porušena 1941. godine.

8. KIKINDA (Velika Kikinda)

Postoje podaci da su se Jevreji u Velikoj Kikindi naselili 1748. godine. Prva sinagoga, ili molitveni dom, postojao je već 1800. godine kada je u mestu bilo 198 Jevreja, a rabin bio Ferenc Dominus.

Sinagoga u Kikindi

Druga sinagoga je podignuta 1878. godine (po nekim podacima 1880. godine). Bio je to kompleks zgrada sa sinagogom, školom, osnovanom 1877. godine, stanom za rabina i kantora, kao i prostorijom za aktivnosti omladinske organizacije. Imponantna spratna zgrada, projektnim rešenjem više podseća na način gradnje npr. magistrata, a ne sakralnog objekta.

Godine 1935. u dvorištu je sagrađena manja kuća koja je služila kao zimska sinagoga i kao sala za sastanke i priredbe, pošto se mogla grejati. Sinagoga je imala hor i orgulje; do 1941. Orgulje su za vreme rata nestale.

U toj zgradi je radila verska škola Talmud Tora, koja je 1926. godine brojala 40 učenika, a 1929. godine 32 učenika. Škola je bila u funkciji sve do 1941. godine.

Poslednji rabin je bio dr Vilim Štajner koga su 1941. godine domaći Nemci toliko mučili da je izvršio samoubistvo. Glavni kantor je do 1941. bio Markus Volkenfeld, koji je ubijen u Holokaustu.

Zgrada je 1941. godine pretvorena u magacin, ali je izdržala okupaciju da bi 1950. godine bila prodana i porušena 1955. godine. Na mestu nekadašnje sinagoge danas se nalazi privatna stambena zgrada i kafana.

9. MELENCI

Kao i u drugim manjim mestima Banata, i u Melencima su Jevreji evidentirani dosta kasno, tek 1860. godine. Imamo podataka da je postojala mala sinagoga. Jevreja je u Melencima u najvećem broju živelo 1900. godine, njih 39, a 1910. godine samo njih 26. Sinagoga je, po veličini, najverovatnije odgovarala broju vernika. Groblja u mestu nije bilo.

10. MOKRIN

Podatak o prvom Jevrejину datira iz 1793. godine kada je zabeleženo da u Mokrinu živi Jozef Švimer. Godine 1825. tu živi 8 Jevreja. Postoje pretpostavke da su od 1833. godine molitve održavane u kući Marka Špicera.

Sinagoga u Mokrinu

Prvi pisani trag o postojanju sinagoge datira iz 1876. godine kada je u planu varošice Mokrin, na prostoru obeleženom brojem 982 i 431, označena "sinagoga". Danas je to u ulici Vase Stajića pod brojem 98 (100). Istočno od sinagoge, na placu br. 981, godine 1875. nalazila se jevrejska škola. U zapisniku mokrinske opštine, pod brojem 198 od 21.IX 1895. piše da jevrejska škola ima 35 đaka. Školske 1909-11. godine tu školu pohađala su i srpska deca, njih petnaestak.

Bližih podataka o sinagogi nemamo, samo to da je zgrada bila uvučena sa uličnog fronta.

Godine 1900. u Mokrinu su bila 124 Jevreja.

Zgrada sinagoge je 1941. godine porušena, a materijal raznesen.

11. NOVI BEČEJ (Torokbecse)

Po nekim podacima, Jevreji su se u Novom Bečeju naselili 1806. godine ali vlada mišljenje da su se naselili, zapravo znatno ranije. Hevra Kadiša je osnovana 1827. godine a Jevrejska opština tek 1845. Pošto su 1850. godine u mestu bila 154 Jevreja, pretpostavlja se da je molitveni dom postojao mnogo ranije.

Sinagoga je sagrađena 1866. godine a godine 1871. izvedena je njena rekonstrukcija i uređenje. Tada je stara sinagoga dobila novu fasadu sa četiri stuba, koji su se izdizali iznad visine krova, sa završecima u vidu metalne lopfe od bakarnog lima, a imali elemente ornamentike romanskog stila, koji su se u ono vreme često sretali na manjim sinagogama u Vojvodini. godine 1887. sagrađena je "mikve", a 1911. godine zgrada Jevrejske opštine i zimska sinagoga. Te godine je u Novom Bečeju već bilo 220 Jevreja, a predsednik zajednice je bio Izidor Slezinger. Zgrada je bila u dubini porte, ograđena metalnom ogradom sa zidanim stubovima.

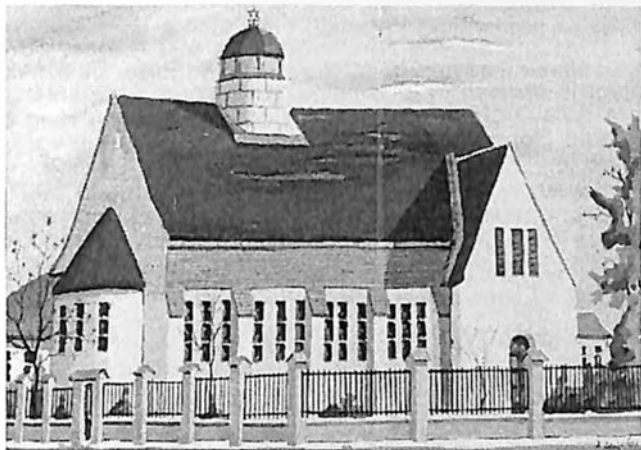
U zgradi sinagoge su 1941. godine sakupljeni Jevreji iz Novog Bečeja, Novog Kneževca i Velike Kikinde, odakle su odvedeni u Beograd. Nakon deportacije Jevreja, sinagoga je i dalje ostala privremeni logor za Jevreje.

Poslednji rabin bio je Filip M. Polak.

Zgrada sinagoge je stajala sve do 1947. godine kada je prodana i porušena. Ostala je samo Davidova zvezda na kapiji porte sinagoge, što je sada ograda privatne kuće.

12. NOVI KNEŽEVAC (Torok Kanizsa)

Jevreji su se u Novom Kneževcu naselili 1718. godine. Verovatno je 1832. godine već postojao molitveni dom.

Sinagoga u Novom Kneževcu

Godine 1910. uz pomoć nama nepoznatog imućnog Jevrejina, sagrađena je nova sinagoga, prema projektu mladih arhitekata Tibora Sivešija (1884-1963) i Bele Janskog (1884-1945). Zgrada sinagoge razlikovala se od ostalih manjih sinagoga u Vojvodini. Bila je veoma skladna, sa visokim strmim krovom na dve vode pokrivenim crepom i sa laternom od bakarnog lima, sa uzanim visokim prozorima, zasvođenim ulaznim vratima, i ojačanih bočnih zidova, odavala je utisak manjeg dvorca. Unutrašnjost je bila lepo uređena, prema propisima neoloških sinagoga, sa sedištima za žene na galeriji i sa bimom ispred svetog ormara aron hakodeša. Zgrada je bila uvučena sa linije ulice nekoliko metara, a na zidanom postolju razapeta je žičana ograda. Sinagogu je gradio Janoš Lacko, majstor iz Kanjiže.

Poslednji kantor bio je Izrael Gelbman. Zgrada sinagoge je porušena 1948. godine.

13. PADEJ

Kao i u ostalim manjim mestima Banata, Jevreji su i tu evidentirani kasno, 1870. godine kada je u mestu bilo 18 jevrejskih duša. Najviše ih je bilo 1900. godine, njih 79. Prema podacima, u mestu je postojala sinagoga, kao i groblje, verovatno od 1880. godine. Sinagoga je 1947. porušena.

14. PANČEVO

U novijoj istoriji, Jevreji u Pančevu žive od 1767. godine a Jevrejska opština je osnovana tek 1870. godine.

Sinagoga i škola su se od 30.VII 1874. godine nalazile u prostorijama pod zakupom, kada je odlučeno da se sagradi sinagoga. Verske službe su od avgusta 1875. godine održavane u prostorijama gostionice "Engelvirt". Početkom 1876. godine kupljeno je građevinsko zemljište za sinagogu za 650 ft. Iste, 1876. godine krajem avgusta, završena je gradnja sinagoge. Jevrejsko žensko dobrotvorno društvo dalo je Jevrejskoj opštini u zajam 1000 forinti, čemu je država priložila 200 ft. Na čelu opštine su tada bili: Jakob Buli, David Sonenfeld i Mark Maj. Sinagogalno pevačko društvo osnovano je 1886. godine a Talmud Tora 1881. godine.

Nova sinagoga je sagrađena u periodu između 1907-1909. po projektu budimpeštanskog arhitekta Karolja Fenjveša. Izvođač radova bio je Ferdinand Sec. Svečano osvećenje sinagoge izvršeno je 16.V 1910. godine. Na čelu Jevrejske opštine je tada bio Mark Maj.

Sinagoga u Pančevu

Sinagoga je sagrađena u kombinaciji nekoliko stilova, ali je prevladavala secesija. Građevinom dominira imponantna kupola sa

dva bočna tornja koji se završavaju malim kupolama. Jedinствeno je rešenje portala, sa simetrično raspoređenim ulazima, koji objedinjuju nekoliko stilova. Originalno je rešenje obrade fasade u ornamentima sa plitkom floralnom plastikom, kao i način pokrivanja kupola reljefnim bakarnim limom. Ova sinagoga se, među mnogobrojnim sinagogama na teritoriji Austrougarske tog perioda, ističe originalnim rešenjima. Sinagoga je imala orgulje koje su, zajedno sa horom, predstavljale dostojnu pratnju pevanju kantora. Poslednji kantor u Pančevu bio je Menjherht Klajn.

Zgrada sinagoge je porušena 1954. godine.
Orgulje su uništene.

15. VRŠAC

Prema podacima muzeja u Istanbulu, Jevreji su živeli u Vršcu već 1635. godine, kada je u defterima zabeleženo da je izvesni Azariel ben Mozes, Jevrejin, plaćao porez.

Za vreme austrijske vladavine, prvi podaci o prisustvu Jevreja datiraju od 1753. godine. U Vršcu je tada živeo Mozes Bernhard, kućevlasnik u čijoj su se kući sastajali okolni Jevreji i održavali molitve. Prema tome, tu je bio prvi molitveni dom (Bet hatefila) u mestu. Vilhem Senhajm je 1790. zakupio plac za izgradnju sinagoge, koja je sagrađena 1798. kada je u mestu bilo 45 Jevreja. Iste godine je osnovano jevrejsko groblje. Jakob Hajm je 27.3.1807. podneo molbu za izgradnju nove sinagoge. Ta druga po redu sinagoga izgrađena je na istom mestu kao i prva 1828. (po nekim podacima 1820), a proširena i prepravljena je 1886, kada je izgrađena galerija za hor za 20 osoba i nabavljene orgulje. Tada je osnovan i sinagogalni hor.

Godine 1864. u Vršcu je bio nadležan rabin dr Hiršfeld, a od 1870. u mestu je bio glavni rabin dr Adolf Sidon koji je radio do svoje smrti 1918. godine. Posle 1920. za rabina je izabran dr Vilheml Štajner koji je radio samo nekoliko godina, pa je izabran za glavnog rabina u Velikoj Kikindi.

Bila je to veoma napredna Jevrejska opština koja je 1828. već imala jevrejsku školu sa dva razreda, kao i versku školu "Talmud Toru" koja je imala i do 31 učenika. Opština je imala 1867. 756 pripadnika, a 1900-te 878.

Sinagoga, opštinske kancelarije i stan rabina bile su u ulici kralja Aleksandra I br. 8.

Poslednji rabin je bio dr Leopold Fišer (od 1925. do 1937). Veoma učen i uvažavan, izdavao je u Vršcu od 1925. u narednih 5 godina "Jevrejski Almanah" u izdanju Saveza rabina Kraljevine Jugoslavije. I pored toga izbile su nesuglasice između rukovodstva Jevrejske opštine i rabina, posle čega se dr L. Fišer penzionise i preseljava u Beograd, gde mu se u ratu gubi trag. Poslednji kantor u Vršcu je bio Moric (Mavro) Salcman.

Pored sinagoge je bio i stan za rabina, kantora, mikve i šakteraj.

Za vreme rata u zgradi sinagoge je bio zatvor. posle rata bila je fiskulturna sala.

Porušena je 1966. godine.

Na uglu bivše Jevrejske i Temišvarske ulice u dvorištu, nalazi se jedna neobična zgrada pravougaone osnove, interesantne arhitekture, koja je uglavnom sačuvana u originalnom obliku. Svedočenjem savremenika, tvrdi se da je zgrada jevrejski sakralni objekat, koji je korišćen do II svetskog rata. Pretpostavka da je to zgrada prve sinagoge građene 1828. godine nema dokaza.

Zgrada je upisana u Zemljišne knjige 1852. kao vlasništvo Hermine Dexner rođ. Firth. Još kao vlasnici se pojavljuju Adolf Lowy (Levi), Đula Dexner i Sidonija Wiedel.

Na sačuvanim delovima fasade, jasno se raspoznaju detalji koji nose tragove uticaja pojedinih stilova.

16. ZRENJANIN (Veliki Bečkerek, Petrovgrad)

Od samog naseljavanja Jevreja u Velikom Bečkereku, 1747. godine, ztajednica je imala svoje prostorije za verske službe. Postoje podaci da su takve prostorije postojale i 1760. godine a takođe i 1817. godine.

U cilju rešavanja pitanja sinagoge, 1813. godine je kupljeno građevinsko zemljište za izgradnju objekta. Prva sinagoga je podignuta u periodu 1845-47. godine a predata na upotrebu 1847. godine. Zgrada je imala sprat. U ono vreme u Velikom Bečkereku je već bilo 507 Jevreja. Zgrada stare sinagoge bila je duga 18-20 m. Bila je u veoma lošem stanju, tako da je 1882. godine izvršeno renoviranje zgrade. U Velikom Bečkereku je tada živelo preko 1000 Jevreja. Godine 1870. u Beču su kupljene orgulje i montirane u staroj sinagogi. Pošto je zgrada sinagoge bila i dalje u veoma lošem stanju, popucalih zidova, ukazala se potreba za rušenjem zgrade, što je i učinjeno 1893-4. godine.

Sinagoga u Zrenjaninu

Već 1892. godine počele su pripreme za izgradnju nove, velike sinagoge. Pored nadrabina dr Mora Klajna, za realizaciju plana najzaslužniji je bio predsednik Jevrejske opštine dr Mihajlo Svarc. Nije bilo lako obezbediti potrebna finansijska sredstva. Pored članstva zajednice, plemenitu akciju je pomogao i velik broj donatora svojim novčanim priložima. Čak su i vlasti i građanstvo uzeli učešća u prikupljanju sredstava, a akcijom je rukovodio dr Mihajlo Svarc.

Projektovanje sinagoge povereno je najpoznatijem graditelju sinagoga u Austrougarskoj, budimpeštanskom arhitekti Lipotu Baumhornu (1860-1932).

Izgradnja hrama otpočela je 1894. i poverena preduzimaču Metodu Kučeri. Korišćen je građevinski materijal iz čitave tadašnje države, a gradnja je okončana 1896. godine. Glavni organizator izgradnje, dr Svarc, nije dočekaao završetak radova, umro je 14. X 1894. godine. Njega je nasledio dr Samuel Mangold.

Zgrada sinagoge bila je vanredno lepa, imala je elemente mavarskog stila, imala je veliku središnju kupolu koja je dominirala čitavom okolinom i, sa čelne strane, dve manje. Mada je sama zgrada sinagoge bila uvučena sa uličnog fronta, sam portal ulaza bio je na liniji ulice. Iako su podaci o unutrašnjosti oskudni, zna se da je bima bila na čelu sinagoge, odmah ispred "mizraha" (istočnog zida). U prizemlju su bila sedišta za muški deo zajednice, dok su žene imale svoja mesta na galerijama. Prozori su bili u vitražima. U sinagogi su montirane orgulje. Zgrada je imala električno osvetljenje, što je u ono vreme bila retkost.

Osvećenje sinagoge održano je 17. VIII 1896. godine uz izuzetnu svečanost. Tom prilikom je uzidana kasetna sa poveljom, položen završni kamen i oglasio se nadkantor Levin uz pratnju hora i orgulja. Prisutnim predstavnicima vlasti i drugih religija, građanstvu i članovima zajednice, obratio se dr Samuel Mangold, sledbenik dr Mihajla Svarca, pregaoca izgradnje jevrejskog hrama, a činodejstvovao je nadrabini dr Mor Klajn.

Na žalost, ta divna građevina porušena je 1941. godine po nalogu okupatorskih gradskih vlasti, uz saglasnost političara, nakon 45 godine služenja vernicima. Od sinagoge ostale su samo orgulje, kasnije montirane u mesnoj reformatorskoj crkvi, a služe i danas. Kao i nekoliko fotografija koje jedino čuvaju uspomenu na tu izuzetnu građevinu.

Poslednji rabini su bili dr David Finci i dr Cvi Azarija (Herman Helfgot).

SREM

1. ERDEVIK

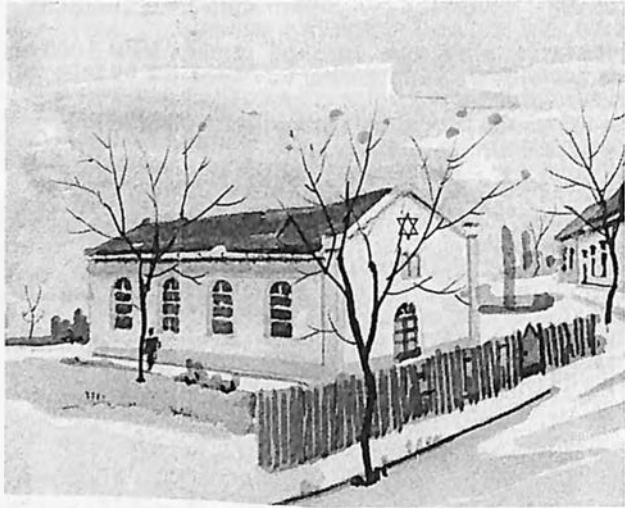
Jevreji su se u Erdeviku naselili 1833. godine. Već 1882. godine kantor Lustig obavlja svoju funkciju u Erdeviku, a od 1897. godine radi kantor Ajncig. Pred sam Drugi svetski rat, predsednik Jevrejske opštine bio je dr Samuel Belić.

Sinagoga se nalazila u jednoj kući koja je nakon 1947. godine prodata i dan-danas postoji kao stambena zgrada.

2. INĐIJA

U Inđiji Jevreji su se naselili posle 1848. godine. Godine 1920. bilo ih je 69, a 1922. 56. Najviše ih je bilo između 1880. i 1900. godine.

U zemljišnim knjigama ubeleženo je da je sinagoga izgrađena na placu Petera i Kristine Kratz iz Inđije, kupljenog 1902. godine. Sama izgradnja je bila između 1902. i 1903. godine. Sama sinagoga je bila uvučena par metara od linije ulice, širina je bila 7-8 metara a dužina u dubini placa je bila oko 15 metara. Krov je bio dvovodan, plići od ostalih stambenih zgrada. Zgrada je bila skromna, bez ukrasnih elemenata. Na istom placu je bila izgrađena zgrada za stan rabina. Bila je to manja prizemna zgrada.

Sinagoga u Inđiji

Zgrada sinagoge je stradala za vreme okupacije 1941-1945. od podmetnutog požara. Preostali zidovi sinagoge kao i kuća stana rabina porušeni su posle 1945. godine.

3. RUMA

Prvi Jevreji su se u Rumi naselili 1737. godine a evidencija o njima postoji od 1831. godine. Godine 1841. ih je sedmoro i broj im neprekidno raste.

Sinagoga u Rumi

Pretpostavlja se da su Jevreji u Rumi svoje verske službe održavali u privatnom stanu ili kući sve do 1879. godine kada je sagrađena sinagoga u tadašnjoj Ivanovoj ulici br. 50, na katastarskoj parceli br. 466 upisanoj 23.IX 1879. U dvorištu je bila zgrada sa rabinovim stanom, ritualna klaonica živine i spremište za mrtvačka kola. Na istom mestu je 1935. godine sagrađena nova, moderna sinagoga. Mada više nisu bili na snazi propisi iz vremena Austrougarske monarhije, i ova nova zgrada sinagoge je uvučena oko tri metra sa linije ulice. Bila je to jedna od tri jevrejska sakralna objekta izgrađena u Vojvodini između dva rata, i jedina veća sinagoga. Kao projektant sinagoge pominje se arh. Andrija Barany iz Novog Sada (rodom iz Sombora). Raspored prostorija je rešen u dva kubusa nejednakih dimenzija, ulaz, predvorje (priprati) i stepenište za ulaz u ženski deo smešten je u manjem delu, dok molitveni deo sa sedištima za muškarce, kao i galerija sa sedištima za žene sa aron hakodeš i sedištima rabina i kantora smešteni su u većem delu.

U Rumi su u ono vreme živela 244 Jevreja.

Poslednji rabin bio je Vilim Goldštajn, a kantor Julije Heršković. Sinagoga je 1941. godine pretvorena u sabirni logor za Jevreje, 1943. godine odnešen je bakarni krov, a nemački tenkovi su srušili zgradu sinagoge.

Jevrejska škola je radila sve do okupacije.

4. SREMSKA MITROVICA

Jevreji su se, po nekim podacima, naselili u ovom mestu 1786. godine, a po drugim 1870. godine. Prva sinagoga je sagrađena 1895. godine, ali pretpostavlja se da je i pre toga postojao molitveni dom. Tu pretpostavku potkrepljuju podaci da su u Sremsku Mitrovicu, još pre izgradnje prve sinagoge, dolazili kantori, šakteri i moeli iz okolnih mesta, kao npr. Adolf Fozencvajg 1870, David Štajner iz Šida 1871, Ignac Kon iz Rume 1872, Franc Rihtman, takođe iz Rume, 1831. i drugi.

Inače, bila je to omanja zgrada sa jednom većom i jednom manjom prostorijom i nalazila se u ul. Svetog Save. Nakon što je podignuta nova sinagoga, u prethodnoj se nalazio stan čuvara sinagoge.

Nova sinagoga je sagrađena na uglu ulica Svetog Save i Dositejeve. Predsednik zajednice je u ono vreme bio Josip Flajšman, koji je velikim zalaganjem i uz pomoć ličnih veza doprineo da se 1904. godine pristupi izgradnji te imponantne građevine.

Zgrada je sagrađena prema projektu nama nepoznatog budimpeštanskog arhitekta u eklektičkoj simbiozi stilova. Bila je jednospratna, sa tri ulaza na prizemlje i dva ulaza na galerije. Zidovi sinagoge bili su obojeni u bež, a tavanica u neboplavo, sa zlatnim zvezdama. Ploče sa Deset zapovesti (Dekalog) izradio je i poklonio Josip Dajč, kamenorezac iz Beograda, rodom iz Sremske Mitrovice. Sto za čitanje Tore poklonio je Benjamin Flajšman, a porodica Flajšman darovala je jednu Toru.

Izvođač radova bio je Ivan Voler (1866-1950), iz Sremske Mitrovice.

Osvećenje sinagoge održano je 25. X 1904. uz činodejstvovanje Salomona Najmana, rabina iz Vukovara.

Prvi rabin u ovoj sinagogi bio je Jakov Mogan.

Mikve, ritualno kupatilo, nije se nalazilo u dvorištu sinagoge, kako je uobičajeno, već je uz nastojanje predsednika Jevrejske opštine, Josipa Flajšmana, u okviru gradskog kupatila uređen bazen sa tekućom vodom za potrebe "mikve".

Sinagoga je bila ograđena veoma lepom ogradom od kovanog gvožđa na zidanim stubovima i ukrasom na ulazu.

Poslednji kantor bio je Herman Vajsberg-Belogorski.

Sinagoga je 1941. godine opljačkana, zatim sukcesivno rušena, a građevinski materijal je raznesen.

5. STARA PAZOVA

Tačni datum naseljavanja Jevreja u Staroj Pazovi nije poznat, smatra se da ih je bilo početkom 19. veka. Pred sam Drugi svetski rat bile su 54 osobe. Bila je to mala zajednica, tek 28.3.1903. kupili su zgradu za sinagogu od Otto Katarine, veličina poseda 9 ari i 41 m², zgrada i zemlja. Bila je to skromna zgrada koja je služila vernicima sve do maja 1942. godine, kada su svi Jevreji iz Stare Pazove

odvedeni u nepoznatom pravcu i nisu se vratili. U dvorištu zgrade je bio "šakteraj" gde se klala živina. Šakter je bio istovremeno i kantor.

Sinagoga u Staroj Pazovi

Bila je to filijalna "Izraelitska bogoštovna opština" Jevrejske opštine u Zemunu, ali je imala Jevrejsku osnovnu školu sa dva učitelja, sa bibliotekom u Jevrejskoj opštini i sa sportskim klubom "Hakoah". Poznata su imena kantora Vilima Atlasa i poslednjeg Herškovića. Zgrada je 6.1.1949. godine prodana.

6. ŠID

Jevreji su se naselili u Šidu 1720. godine. Sinagoga je sagrađena verovatno 1900. godine. U mestu je 1920. g. bilo 78 Jevreja, a 1940. godine njih 59.

Poslednji predsednik bio je Julije Lebl, a poslednji kantor Efraim Francoz. Sinagoga je porušena 1942. godine.

7. ZEMUN

Naseljavanje Jevreja u Zemunu uslovljeno je i ratnim operacijama, te se pominje godine 1688. kada su Austrijanci povelili presudnu bitku sa Turcima i 1739. godine kada su se povukli iz Beograda. Molitveni dom je, po svemu sudeći, postojao, jer je u Zemunu 1815. godine bilo rabina. Aškenaska sinagoga je sagrađena 1863. godine a sefardska 1867. godine. U mestu je 1740. godine bilo 40 jevrejskih porodica, godine 1800. ih je bilo 235, a 1900. 953 duše.

Sinagoga u Zemunu

Potom se njihov broj smanjio na 623 osobe. Groblje je podignuto 1747. godine a Hevra Kadiša osnovana 1782. godine. Škola je već radila 1755. godine a postojala je i biblioteka i čitaonica.

U Zemunu je postojala i aškenaska i sefardska jevrejska opština. Poslednji predsednik aškenaske opštine bio je dr L. Brandajs, a sefardske Moreno Anaf. Poslednji kantor aškenaske opštine je bio Geršon Kačka, a sefardske isak Musafija.

Aškenaska sinagoga postoji i danas, ali ne kao verski objekat.

SPISAK SINAGOGA U VOJVODINI

BAČKA

R.br.	Mesto	Izgrađena	Porušena
1.	Ada	1896.	1963.
2.	Apatin	1885.	postoji kao crkva
3.	Bač	1750.	1980.
4.	Bačka Palanka	1806.	1956.
5.	Bačka Topola	1863.	1950.
		1920.	biblioteka
6.	Bački Brestovac	1880.	1948.
7.	Bački Monoštor	-	-
8.	Bački Petrovac	1905.	1962.
9.	Bačko Gradište	1890.	1955.
10.	Bačko Petrovo Selo	1905.	1951.
		1854.	1950.
11.	Bajmok	1896.	1948.
12.	Bajša	1780.	stambena zgrada
13.	Bezdan	1807.	1948.
14.	Crvenka	(?)	1948.
15.	Čantavir	1860.	1950.
16.	Čonoplja	1763.	1948.
17.	Čurug	1880.	1950.
18.	Đurđevo	1900.	1948.
19.	Feketić	1900.	1948.
20.	Gospodinci	1900.	1948.
21.	Horgoš	1910.	1948.
22.	Kanjiža	1861.	1948.
23.	Kisač	1900.	1948.
24.	Kovilj	1900.	stambena zgrada
25.	Kucura	1920.	stambena zgrada
26.	Kula	1861.	1948.
27.	Mali Iđoš	1926.	1948.
28.	Martonoš	1800.	1949.
29.	Mol	1877.	1960.
30.	Novi Sad	1909.	postoji
31.	Pačir	1850.	1948.
32.	Parabuć (Ratkovo)	1870.	1948.
33.	Pivnice	1900.	1944.
34.	Prigrevica	1880.	1948.(?)
35.	Riđica	1900.	1948.

36.	Selenča	(?)		stambena zgrada
37.	Senta		1873.	1957.
			1929.	fiskulturna sala
38.	Silbaš		1900.	1948.
39.	Sivac		1878.	1948.
40.	Sombor		1860.	postoji kao škola
41.	Sonta		1900.	1948.
42.	Srbobran		1900.	1956.
43.	Stanišić		1870.	1950.
44.	Stara Moravica		1896.	1963.
45.	Stari Bečej (Bečej)		1883.	1962.
46.	Subotica		1902.	postoji
47.	Svetozar Miletić		1902.	(?)
48.	Temerin		1878.	1947.
49.	Titel		1900.	1950.
50.	Tovariševo		1900.	1948.
51.	Vrbas		1914.	1948.
52.	Zmajevo	(?)		(?)
53.	Žabalj		1904.	1950.

BANAT

R.br.	Mesto	Izgrađena	Porušena
1.	Banatsko Aranđelovo	1880.	1948.
2.	Begejci	1870.	1941.
3.	Bela Crkva	1898.	1950.
4.	Beodra	1880.	1941.
5.	Čoka	1900.	1941.
6.	Debeljača	1895.	1941.
7.	Ečka	1870.	1941.
8.	Kikinda	1880.	1955.
9.	Melenci	(?)	(?)
10.	Mokrin	1876.	1941.
11.	Novi Bečej	1865.	1947.
12.	Novi Kneževac	1910.	1948.
13.	Padej	1880.	1947.
14.	Pančevo	1902.	1954.
15.	Vršac	1828.	1966.
16.	Zrenjanin	1896.	1941.

SREM

R.br.	Mesto	Izgrađena	Porušena
1.	Erdevik	1897.	stambena zgrada
2.	Indija	1903.	1943.
3.	Ruma	1935.	1943.
4.	Sremska Mitrovica	1904.	1942.
5.	Stara Pazova	1903.	1942.
6.	Šid	1900.	1942.
7.	Zemun	1867.	postoji

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	2
O SINAGOGAMA.....	3
BAČKA.....	4
BANAT	42
SREM	54
SPISAK SINAGOGA U VOJVODINI	59
SADRŽAJ	62
POGOVOR	63

POGOVOR

Goran Levi

Rođen je u Zagrebu 1949. godine

Osnovnu školu pohađao je u Sarajevu i Beogradu

Završio je XIV beogradsku gimnaziju, a nakon toga diplomirao na Rudarsko-geološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Nakon završenog fakulteta zaposlio se u Novom Sadu u Nafta-gasu. Živi u Novom Sadu od 1977. godine. U Naftnoj industriji Srbije radio je 36 godina.

Predsednik Jevrejske opštine Novi Sad je od 2010. godine.

Jednoga dana u susretu sa Đorđem Devićem saznao sam da je 90-ih godina prošlog veka saradivao sa Paviom Šosbergerom, i da su imali nameru da naprave zajedničku izložbu prema knjizi Pavla Šosbergera "Sinagoge u Vojvodini". Đorđe Dević je arhitekta i uspešan slikar, i on je nacrtao u akvarel tehnici 44 sinagoge na osnovu starih fotografija, crteža, skica i sačinjenih "foto-robot crteža".

U dogovoru sa slikarem preuzeo sam 44 slike, akvarele (50 x 60) i došao na ideju da napravim izložbu na temu sinagoga koje su nekada bile u Vojvodini. Ova izložba ima višestruku temu i poruke. Svi podaci koji su prikupljeni o svim sinagogama u Vojvodini sada su i slikovito prikazani i podsećaju kako su one izgledale. Pored toga, u mnogim vojvođanskim mestima, gradićima, gradovima (koji će biti na izložbi i prikazani) mnogim generacijama će biti predočeno da su tu bili naseljeni Jevreji i da su imali sinagogu. Posle 9. maja 1945. godine u većini mesta Jevreji se nikada nisu vratili, a njihovi molitveni hramovi su srušeni ili za vreme ili posle rata. Jevrejima je oduzeto osnovno ljudsko pravo, pravo na život, a njihove sinagoge su ostale spomenici minulih vremena.

Cilj ove izložbe je da ove sinagoge kojih više nema ne padnu u duboki zaborav.

